

OSMANLI BALKANLARINDA İNGİLİZLERİN MİSYONERLİK FAALİYETLERİNE DAİR BAZI BELGELER (1862-1869)

CERTAIN DOCUMENTS ON MISSIONARY ACTIVITIES OF BRITISH IN THE BALKANS

Mithat AYDIN*

Özet

Bu çalışma, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Hariciye Siyasi Kısım'da yer alan 207/30, 207/36, 207/51, 208/9, 209/5, 210/15 nolu belgelerden hareketle 1862-1867 yılları arasında Balkanlarda İngiliz misyonerlerinin yürüttüğü faaliyetlerin mahiyetini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Osmanlı topraklarındaki misyonerlik faaliyetlerinin Osmanlı gayrimüslim toplulukları üzerindeki etkisini ve Osmanlı Devleti'nin parçalanmasındaki rolünü açıklamaya çalışmaktadır. Diğer taraftan 19. yüzyıl ortalarında yoğunlaşan Protestan misyoner çalışmalarının batı kamuoyunda Türk aleyhtarlığının gelişmesine ve Osmanlı-İngiliz ilişkilerine etkisini ortaya koyması açısından da dikkate değerdir.

Anahtar Kelimeler: *Balkanlar, Misyonerlik Faaliyetleri, Persich, Ragusa, İngiltere*

Abstract

With reference to the documents numbered 207/30, 207/36, 207/51, 208/9, 209/5, 210/15 in the Foreign Affairs Section of the Ministry of Foreign Affairs in the Ottoman Archive of the Prime Ministry of the Republic of Turkey, this study reveals the nature of activities of British missionaries between 1862 and 1867 in Balkans. Within this framework, this study tries to explain the effect of missionary activities in Ottoman territories on the Ottoman non-Muslims and their role over the destruction of Ottoman Empire. On the other hand, it is also significant that the Protestant missionary activities which intensified in mid-19th century explains the Turkish opposition in West public opinion and their impacts on Ottoman-British relations.

Key words: *Balkans, Missionary Activities, Persich, Ragusa, England*

A-Giriş

Osmanlı topraklarındaki yabancı devletlerin ya da uyrukların faaliyetlerinin kuruluşundan yıkılışına kadar Osmanlı Devleti'nin siyasi ve kültürel hayatında menfi veya müspet sonuçlar doğurduğu bilinmektedir. Bu bakımdan; 19. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı devlet adamlarının devletin bekası olarak görüp Osmanlı dış politikasının temel unsuru yaptıkları İngiltere'nin veya İngilizlerin ayrı bir rolü olduğu söylenebilir. Bununla beraber, Kırım Savaşı (1853-1856)'dan sonra İngiltere'nin "Doğu" politikasının giderek bir değişim sürecine girmesi bu ilişkileri çok daha önemli bir hale getirmiştir. Bu değişim sürecinde Osmanlı Balkanlarındaki gayrimüslimlerin bağımsızlık hareketlerinin ve misyon faaliyetlerinin Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin seyri üzerindeki etkisi dikkate değerdir. Çalışmamıza konu olan belgeler de 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra İngilizlerin Balkanlardaki

* Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Kınıklı Yerleşkesi/Denizli.

faaliyetlerinin daha ziyade misyonerlik niteliği taşıdığını göstermekle beraber, bölgedeki Osmanlı yöneticileri tarafından endişeyle izlendiğini ve Osmanlı bütünlüğünü tehdit eder yönde geliştiğini göstermektedir.

Söz konusu belgeler Hariciye Nezareti Hariciye Siyasi Kısım'da yer alan altı dosyadaki belgelerden oluşmaktadır. Belgelerin tamamı Osmanlı Dışişleri Bakanlığı ile Ragusa'daki Osmanlı konsolosu arasındaki yazışmalardan ibaret olup, 1862-1867 yılları arasına aittir. Muhteva itibariyle belgeler sadece misyonerlik çalışmaları ile ilgili değildir. Aynı zamanda o sırada bölgede meydana gelen başka olayları da ihtiva etmektedir. Belgeler yazım karakteri olarak Fransızca el yazısıyla kaleme alınmıştır.

İngilizlerin Balkanlardaki faaliyetlerinin mahiyetini tanımlayabilmek için kısaca Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin hangi temeller üzerinde geliştiğini ve şekillendiğini gözden geçirmek uygun olacaktır.

B-19. Yüzyıl Ortalarına Kadar Osmanlı-İngiliz İlişkileri

16. yüzyılın sonlarına değin daha ziyade ticari sahada gelişen Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin, bu tarihlerden itibaren siyasi alana kaydığını görmekteyiz. İki ülkeyi birine yaklaştıran neden ise İngilizlerin, "puta tapanların başı" diye sultana anlattıkları İspanya kralı II. Philip'e¹ karşı siyasi bir yardım bulmak düşüncesi ile Osmanlıların Venedik ekonomisine ölümcül bir darbe indirmek ve İngiliz kalayı, çeliği ve kurşunu gibi kritik önemdeki malları temin etmek istemesi idi.²

Bu siyasal ortamda İngilizlerin önde gelen tüccarlarının ve nüfuz sahibi bazı devlet adamlarının onayı ile Kraliçe Elizabeth, William Harborne'u 1578 yılında İstanbul'a bir "ticaret ajanı" olarak göndermiştir. Harborne İstanbul'da III. Murat ile yaptığı görüşme sonrası daha önce Venedik ve Fransızlara verilen, Osmanlı topraklarında ticaret yapmalarına imkân tanıyan bir "Ahidname (İmtiyaz Fermanı)" elde etmeyi de başarmıştır. (1580). Bu arada III. Murat ile Kraliçe Elizabeth arasında teati edilen mektup, iki ülke arasında resmi bir ilişkinin kurulmasının da başlangıcı olmuştur.³ Bu resmi ilişkiler her ne kadar İspanya'ya karşı ortak bir ittifakı doğurmadıysa da ticari sahada ciddi bir gelişmeyi ortaya çıkarmıştır.⁴ Ticari alandaki gelişmeler 1620-1683 yılları arasında en parlak dönemini yaşamıştır.⁵ Ayrıca, bu dönemde İstanbul'dan başka Halep, İskenderun gibi yerlerde konsolosluklar açılarak, bu yerler İngiliz ticaretinin merkezleri haline gelmiştir.⁶

Ticari alanda görülen gelişmeler, siyasi alanda Katolik İspanya'ya karşı bir

1 A. Nimet Kurat, *Türk-İngiliz münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Ankara, 1953, s.120

2 Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600*, Çev: Halil Berktaş, c.I, İstanbul, 2000, s.427

3 Bkz: Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin...*, s13-31.

4 İngilizlere verilen ticari ayrıcalıklarla başlatılan resmi ilişkiler, "Levant Company" adlı bir şirketin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Londra'da 1581'de kurulan Levant Company, 1825 yılına kadar 244 yıl faaliyet göstererek Türk-İngiliz ticaretinin esasını oluşturmuştur.

5 Ali İhsan Bağış, "III. George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ekonomi Siyaseti 1760-1815", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984*, (400.Yıldönüm), s.43.

6 Bkz: Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları*, İstanbul, 2004.

birlikteliği getirmese de, Osmanlı Devleti ile İngiltere arasındaki siyasal alandaki yakınlaşma devam etmiştir. Bu bakımdan özellikle İngiliz elçileri Sir Thomas Roe (1621-28), Heneage Finch (Lord Winchelsea) (1660-69), Sir William Trumbull (1686-1691) Lord Paget (1692-1702) aktif bir rol oynamışlardır. Öyle ki Paget, Avrupa kıtasında ve Akdeniz’de üstün bir durum kazanan Fransa’ya karşı İngiliz çıkarlarını korumak için 1683’te II. Viyana kuşatmasıyla başlayan Osmanlı-Avusturya savaşını sona erdirme yönünde büyük çaba göstermiş ve 1699 yılındaki Karlofça Antlaşması’nın imzalanmasında pay sahibi olmuştur.⁷ Ancak; Harborne’den beri devam eden İngiliz elçilerinin arabuluculuk konumları, Osmanlı diplomasi tarihinde giderek gelenek haline gelmiş ve zaman zaman dayatma derecesine vararak Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar devam etmiştir.⁸ Nitekim; İngiliz arabuluculuğunun 18. yüzyıldaki ilk örnekleri 1711 yılındaki Prut savaşı sonrası olayları ve 1718’deki Pasarofça Antlaşması olmuştur.

18. yüzyılda İngiltere’nin Yakındoğu’da önemli topraklar kazanması, özellikle de 1757’de Hindistan’ı ele geçirmesi Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere’nin bu dönemde ön plana çıkan Yakındoğu politikasının esası, doğal kaynaklarıyla ve ekonomik, ulaşım bağlantısıyla stratejik öneme sahip olan Hindistan’ı güven içinde tutmaktı. Bu nedenle sanayi devrimini tamamlayan Avrupa devletlerinin, İngiltere imparatorluğunun denizaşırı topraklarını tehdit etmesi İngiltere için kabul edilmez bir gerçektir.⁹ Bu tehdit önce Fransa’dan sonra Rusya’dan ve 19.yüzyıldan itibaren de Almanya’dan gelmiştir.

Büyük devletlerin çıkar çatışmasının farkında olan Osmanlı Devleti ise kendisine karşı ortak bir cephenin kurulmasını önlemeyi ve bu suretle bir “denge politikası” izlemeyi dış politikasının temeli yapmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti varlığını tehdit eden Rusya’ya karşı 19. yüzyılın son çeyreğine kadar İngiltere Devleti’nin desteğine sarılmıştır.

Bu bakımdan, Osmanlı Devleti ile İngiltere’nin Yakındoğu’da çıkarları örtüşmekteydi. İngiltere bu gerçeği 1774’deki Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan sonra daha iyi görmüştür. Oysa; bu tarihe kadar ticari kazançlarından dolayı Rusya ile iyi ilişkiler kuran İngiltere, Küçük Kaynarca Antlaşması’nın “İngilizlerin ticari ve siyasî çıkarlarına aykırı” bazı maddelerini görünce Rusya’yı bir tehdit olarak algılamaya başlamıştır. Hatta Rusya Özi Kalesini 1787’de işgal ettiğinde, İngiltere Osmanlı Devleti’nin yanında savaşa girmeyi bile düşünmüştür.¹⁰ Başbakan William Pitt, Petersburg’a 27 Mart 1791’de verdiği ultiatomla Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğüne olan ilgisini açıkça göstermiştir.¹¹ Bu tarihten itibaren de İngiltere, Osmanlı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünü korumayı dış politikasını temeli yapmaya başlamıştır.

7 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.III, ks.II, Ankara, 1988, s.233-234.

8 Azmi Özcan, “İngiltere”, *İslam Ansiklopedisi*, c.22, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 2000, s.303.

9 Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1923-1926)*, Ankara, 1978, s.15-17.

10 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.IV, II. Ks. II, 3.Baskı, Ankara, 1988, s.215; Akdes N. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış (1553-1952)*, Ankara, 1952, s.13.

11 S.Rıfki Burçak, *Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791-1941)*, İstanbul 1946, s.12; Yurdusev, *a.g.m.*, s.563 dn.8.

İngiltere, bu politikasını 1789 yılında Hindistan'a giden en kısa deniz yollarının üzerinde bulunan Mısır'ı işgal eden Napolyon Bonaparte'a karşı da kararlılıkla yürütmüştür. Nitekim; Napolyon Osmanlı Devleti ve müttefiki Rusya'nın da işbirliğiyle 1801 yılında Mısır'dan çıkarılmıştır (1801). Napolyon tehlikesinin akabinde, 1806-1812 döneminde Osmanlı-İngiliz ile Rus Savaşlarının Osmanlı-İngiliz ilişkilerinde yaptığı dalgalanmalara rağmen, 1815'te yapılan ve yüzyılın en büyük kongrelerinden biri olan Viyana Kongresi'nde İngiltere, yine Osmanlı Devleti'nin tarafındaydı.

Ancak, 1822'deki Eflak ve Mora ayaklanmalarıyla başlayan ve 1830'da Yunanistan Devleti'nin kurulmasına giden süreçte Osmanlı-İngiliz ilişkileri çok daha farklı bir boyutta gelişmiştir. Fransız ihtilalinin doğurduğu görüşlerin yayılması, Avrupa'da liberal fikirlerin artması ve Helen kültürüne karşı hayranlığın artması sonucunda İngiliz kamuoyunda Osmanlı Devleti'ndeki "despotik" idarenin Hıristiyanları baskı altında tuttuğu şeklinde, özellikle de liberal çevrelerde Türk aleyhtarı bir politikanın ortaya çıkmasına yol açmıştır.¹² Diğer Avrupa şehirlerinde olduğu gibi, Londra'da da Greklere yardım kampanyaları düzenlenmiş, onlara güven verilmiş ve yalnız olmadıkları gösterilmiştir.¹³

Nitekim; Rusya'nın Balkanlarda güçlü bir pozisyon kazanacağından korkan İngiltere, Yunan bağımsızlık hareketine destek vererek Yunanistan Devleti'nin kuruluşunda büyük bir rol oynamıştır. Bununla birlikte Yunan Ayaklanması sırasında beliren Türk aleyhtarlığı bir süre sonra yerini, giderek daha büyük bir tehlike oluşturmaya başlayan Rusya tehlikesine karşı "Türk dostluğu"na bırakmıştır.¹⁴

Bu dostluğun oluşmasında, 1831 yılında İstanbul'a elçilik görevlisi olarak atanan Türk dostu David Urquart'ın çok önemli bir yeri vardır. Urquart daha sonra da Türkiye'ye değişik zamanlarda gelmiş ve Türkleri öven çeşitli kitaplar kaleme almıştır. İngiltere'nin Türkler lehine dönmesinin bir başka nedeni ise "*Yunan Ayaklanmasını desteklemeye giden İngilizlerin, Yunanlıların da merhametsizce Türkleri katlettiklerini*" görmüş olmalarıydı.¹⁵

İngiltere çok geçmeden "Doğu"daki çıkarlarının bu defa Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından tehdit edildiğini gördü (1831). Görünüşte Suriye'yi topraklarına katmak isteyen, gerçekte ise bağımsız bir devlet kurmak ve nüfuzunu genişletmek emelinde olan Mehmet Ali Paşa'nın 1833 yılında Kütahya'ya kadar ilerleyerek İstanbul'u tehdit etmeye başlayınca Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yaklaştığını gören İngiltere, sorunu çözümü için daha aktif hareket etmeye başlamış ve Rusya'nın bu sırada Hünkar İskeleyi Antlaşması ile boğazlar üzerinde elde etmiş olduğu ayrıcalığa da Boğazlar Sözleşmesi (1841)'yle son vermiştir.

12 Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerine...*, s.14-15.

13 Ömer Turan, "The Role of Russia and England in the Rise of Grek Nationalism and in Greek Independence", OTAM, sa.10, Ankara, 1999, s.278-229.

14 Özcan, "*İngiltere*", s.304.

15 P.Philip Graves, *İngilizler ve Türkler-Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1938)*, Çev: Yılmaz Tezkan, 1.Baskı, Ankara, 1999, s.3-4.

Bu dönemde İngiltere'nin Osmanlı politikası açık olarak şekillenmişti. Bu politikaya şekil verenler Palmerstone ile Canning olmuşlardır. Bundan sonra birbirini takip eden İngiliz hükümetleri Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumayı temel hedefleri haline getirmişlerdir. Palmerstone ve İstanbul'daki İngiliz elçisi Stratford Canning'in inkişaf ettirdikleri Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikası yüzyılın ortasındaki Kırım Savaşı'nda en olgun çağını yaşamıştır. Bu dönemde Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirmeye, Boğazlar ve Türkiye üzerinde hakimiyet kurarak Doğu Avrupa'daki dengeleri bozmaya çalışan Rusya'ya¹⁶ karşı Fransa'yı da yanına alan İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girmiştir. Savaş sonrasında imzalanan Paris Antlaşması'yla (30 Mart 1856) Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü Avrupa devletlerinin güvencesi altına alınmıştır. Aynı zamanda; söz konusu antlaşmayla Osmanlı Devleti, Avrupa hukukundan yararlanması temin edilerek Avrupa camiasına kabul edilmiştir.¹⁷ Böylece, İngiltere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasında büyük bir başarı kazanmış ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerine set çekmiştir.

Fakat kutsal ittifak politikası bir süre sonra güvensizlik içine düşmüş ve batılı devletler uzun barış döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaa ırklarına olan sempatilerini genişletmeye başlamışlardır.¹⁸ Nitekim; Paris Antlaşmasından sonra Osmanlı-İngiliz ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Hatta; İngiltere'nin Fransa ile Mısır'daki rekabetinden dolayı 1858'de Cidde olaylarına ve Suriye ayaklanmasına müdahale etmesi, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı izlediği politikanın değişmesinde başlangıç noktası olmuştur.¹⁹ Stratford Canning bile, 1858'de emekli olurken, ısrarla üzerinde durduğu reformların Türk reformcuları tarafından artık gerçekleştirilemeyeceğine inanmaktaydı.²⁰ Onun haleflerinden Lord Russell ise, 1861'de Suriye'deki olaylar nedeniyle Osmanlı hükümetinin artık İngiliz desteğine güvenmemesini söylemekteydi.²¹

Abdülaziz'in 1867'deki Londra seyahati bile, İngiltere'de yok olmaya başlayan Türk yanlısı temayülü tesis edememiştir. David Urquart'ın gayret ve çabalarına rağmen, bir daha İngiliz toplumunda Türkseverlik olmamıştır. Urquart'ın "*Eğer tanımak isterseniz bütün Türk ırkıyla birbirinizi seveceksiniz*" şeklindeki inancı 20. yüzyıl başında zayıf bir figür olarak kalmıştır.²²

Osmanlı-İngiliz ilişkileri bu yönde seyredirken, ilişkilerin şekillenmesinde misyonerlik faaliyetlerinin önemli bir yerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle Osmanlı topraklarındaki misyonerlik faaliyetlerine özellikle de İngiltere'nin himayesinde yürütülen Protestan misyonerlerinin rolüne bir göz atmak yerinde olacaktır.

16 Graves, *a.g.e.*, s.10.

17 J.C.Hurewitz, *Diplomacy in the Near East and Middle East, A Documentary Record: 1535-1914*, vol.I, New York, 1956, 156; E.Z.Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.5, s.243.

18 Thomas Erksine Holland, *The European Concert in the Eastern Question*, Oxford, 1885, s.2.

19 Kürkcüoğlu, *a.g.e.*, s.24.

20 Graves, *a.g.e.*, s.11.

21 Graves, *a.g.e.*, s.11.

22 Alan Cunningham, *Eastern Questions in the Nineteenth Century Collected Essays*, Ed: Edvard Ingram, vol II, London, 1993, s.227.

C- Misyonerliğin Ortaya Çıkışı, Gelişmesi ve Osmanlı Topraklarında İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlerinin Faaliyetleri

Genel anlamda “bir dini teşkilat kurarak din propagandası yapmak, insanları o dinin müritleri haline getirmek” demek olan misyonerlik kavramı sonradan Hıristiyan misyonerliğini ifade ederek özel bir anlam kazanmıştır. Bu anlamıyla misyonerlik, “İncili öğretmek, Hıristiyan olmayanları bu dine kazandırmak ya da belirli bir mezhepten olmayanları o mezhebe çevirmek” şeklinde kullanılmıştır.²³

Başlangıçta kişisel gayretlerle başlayan misyonerlik faaliyetleri, zamanla güçlenerek mensubu oldukları ülkelerin siyasi, sosyal, kültürel, ticari ve ekonomik faaliyetleri doğrultusunda emperyalizmin gelişmesine katkı sağlayan bir teşkilat halini almıştır.²⁴ Kocabaşoğlu'nun belirttiği gibi “bir hayli dünyevileşen” misyonerlik çalışmaları,²⁵ Arz-ı Mevud kabul edilen toprakları ulusal çıkarlar doğrultusunda sömürmüş ve halkların kaynaklarını gasbetmiştir. Kısaca ilk Havariler'den günümüze kadar gelen süreçte tarihin hemen her döneminde önemli rol oynamış olan misyonerler, büyük güçlerin sömürge politikaları çerçevesinde desteklenerek finanse edilmiş ve kendi ulusal çıkarlarının ve emperyal yayılmalarının bir aracı olmuşlardır. Buna basit bir başka örnek de, ABD'de ilk köle nüfus sayımının yapıldığı 1790 yılında köle sayısı 697.000 iken, bu sayının 71 yıl sonra yaklaşık 4 milyona çıkması,²⁶ emperyalizmin dini kisve altında ulaşmış olduğu noktayı göstermektedir.

19. yüzyılda gelişen misyonerlik faaliyetleri 20. yüzyıl başlarında doruk noktasına ulaşmış; ABD ve İngiltere, misyoner örgütlerin organize oldukları ülkelerin başını çekmişlerdir. Bu döneme ilişkin olarak 1886 yılında 80'nin üzerindeki misyoner örgütün faaliyet gösterdiğini ve bunların 32'sinin ABD, 24'ünün İngiliz, 24'ünün Kıta Avrupası kökenli olduğunu belirtmeliyiz. Aynı zamanda, “bu örgütlerde 3226 misyoner görev yapmakta ve yılda yaklaşık 10 milyon dolar para harcanmakta idi.” Kısaca, kapitalizmin geliştiği, sanayi devrimiyle hammadde kaynaklarına ve yeni pazarlara daha fazla ihtiyaç duyulduğu bu dönemde kendi ülkelerinin himayesindeki misyoner örgütleri “dünyayı karış karış parsellemişlerdir.”²⁷

Osmanlı topraklarına ilk gelen Katolik misyonerler Cezvit (Jésuit) tarikatına mensup idiler. Cezvitler, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethinden sonra geniş hak ve serbestiler tanıdığı Galata'daki Katolik Latin cemaatin daveti üzerine Türkiye'ye gelmişlerdir. Cizvitlere daha sonraki yıllarda Franciscian, Capucian, Lazaristes, Filles de La Charitee, Frères de Ecoles Chéritiennes, Notre Dama de Sion, Péres-Soeurs Dames de l'Assomption, Frères Marites gibi misyoner rahip ve rahibeler de katılmıştır. Fransa'nın Osmanlı ülkesinde önemli ve ayrı bir yeri bulunmakla beraber, benzer kuruluşlar belli başlı merkezlerde İtalyan, Alman ve Avusturya Katolik misyonerlerince de tesis edilmiş; Rumlar, Ermeniler, Süryaniler,

²³ Uygur Kocabaşoğlu, Anadolu'daki Amerika- Kendi Belgeriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları, 3. baskı, Ankara, 2000, s.13.

²⁴ Ayten Sezer, “Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri”, Osmanlı-Siyaset, c.2, Yeni Türkiye dergisi, Ed: Güler Eren, Ankara, 1999, s.181.

²⁵ Kocabaşoğlu, Anadolu'daki Amerika , s.15.

²⁶ Küçükoğlu, a.g.e., s.30.

²⁷ Kocabaşoğlu, “Doğu Sorunu Çerçevesinde...”, s.67.

Yezidiler, Bulgarlar ve kısmen de Yahudiler söz konusu kuruluşların faaliyet ve propagandalarına hedef olmuşlardır.²⁸

19. Yüzyılda en güçlü misyoner teşkilatlara sahip olan Protestanların, Hıristiyanlığın doğduğu kentlere sahip Osmanlı topraklarına ilgi duymaması beklenemezdi. Bu noktada şunu söyleyebiliriz ki, Osmanlı Devleti'nin son yüz yılında Türkiye'de başlayan Protestan misyonerliği, Ortodoksluk ve Katolikliğe göre çok geç başlamasına rağmen, Osmanlı siyasi ve kültürel hayatında daha önemli bir yere sahip olmuş ve daha etraflı sonuçlar doğurmuştur.

Mevcut bilgilere göre, 17. yüzyılın birinci yarısında ilk defa Osmanlı topraklarına gelen Protestan misyonerlerin örgütlü bir şekilde bu topraklarda çalışmaya başlaması 18. yüzyıldır. Buna ilişkin ilk kayıt ise Moravya Kilisesi olarak bilinen Brethren's Society for the Furtherance of the Gospel Among the Heathern (daha sonra Trust Society for the Furtherance of the Gospel) adlı cemiyete mensup misyonerlerin 1740 yılında İstanbul ve Romanya Prenslüklerindeki Fener Patrikhanesi yetkilileri ile temas kurmak istemeleridir. Söz konusu cemiyete mensup misyonerler 1747-1750 yılları arasında İran'da, 1768-1783 yılları arasında da Mısır'da faaliyet göstermişlerse de başarılı olamamışlardır.²⁹

Özellikle Rusya ve Osmanlı Ermenileri arasındaki çalışmaları ile dikkat çeken Türkiye'deki ilk Protestan örgütlerden bir diğeri British and Foreign Bible Society (BFBS)'dir Önde gelen İngiliz Protestan örgütlerden BFBS, Ermenilere yönelik çalışmalarında Russian Bible Society ile işbirliği içinde olmuştur. Ermeniler arasında Protestan misyonunun tesisi için "çok düşük fiyata" İnciller dağıtan BFBS, 1822 yılında İncil (New Testament)'in Ermenice-Türkçe çevirisini, 1823'te de Ermeni halk dilindeki çevirisini hazırlamıştır.³⁰

Osmanlı ülkesindeki ilk ve en büyük İngiliz Protestan misyoner örgütlerinden bir başkası ise Church Missionary Society (CMS)'dir. 1799 yılında Londra'da kurulan CMS'ye bağlı misyonerler, 1800 yılından itibaren bir ikmal ve organizasyon merkezi haline getirdikleri Malta adası üzerinden Osmanlı ve bütün Doğu Akdeniz ülkelerine yönelik misyon çalışmalarına başlamış ve burada kurmuş oldukları matbaada bastıkları İncil ve diğer kitapları her tarafta dağıtmışlardır.³¹ Daha sonra İstanbul'u merkez haline getiren CMS, 1877 yılına kadar burada aktif bir çalışma içinde bulunmuştur.

Yukarıda bahsimize konu olan İngiliz misyon örgütleri dışında Osmanlı coğrafyasında faaliyette bulunan diğer İngiliz misyon örgütlerini şöyle sıralayabiliriz: Council for World Mission (daha sonra London Church Missionary Society, Congregational Council for World Mission) St George Training Home, British Syrian Mission, Church of Scotland Jewish Mission, Scotlich galilie Mission

28 Hidayet Vahapoğlu, Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar, İstanbul, 1997, s.39.

29 Ömer Turan, "19. Yüzyıl Tarihinin Kaynaklarından İngiliz ve Amerikan Protestan Misyonerlik Cemiyetleri Arşivleri", XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, c.III, Kısım: III, Ankara, 2002, s.1547-1548.

30 Julius Richter, A History of the Protestant Missions in the Near East, Edinburg and London, 1910, s.106.

31 Turan, "19. Yüzyıl Tarihinin Kaynaklarından...", s.1548.

of the Use end Free Church of England, London Society of Prompting Christianity among the Jews, Jerusalem at the East Mission, London Religios Tract's Society, Jerusalem Chirist Union Mission to the Jews, Anglo American Medical Mission, the Friends Foreign Mission Association, Free Church Scotland Society, Irish Presbyterian Mission, the Edinburg medical Missionary Society, Provacotor Mission, Archbishop of Canterbury's Assyrian Mission, The Baptist Missionary Society, The Christian Alliance, Smyrna Rest, Society for the Promotion of Female Education in the East, Society for the Relief Jews.³²

Protestan misyonerlerin 19. yüzyıl başlarından itibaren yakalamış oldukları başarı ve kazanmış oldukları nüfuz gerçekte İngiliz diplomatların himayesi ve çalışmalarının bir ürünü idi. Özellikle İngiltere'nin İstanbul'daki büyükelçisi Lord Stratford Canning'in başını çektiği İngiliz himaye politikası, Protestan nüfusun 15 Kasım 1847 tarihinde ilan edilen bir irade ile hukuki bir statüye kavuşturularak bağımsız bir "millet" olarak tanınması sonucunu doğurmuştur.³³

Bununla birlikte İngiliz misyon örgütleri 1856 tarihli Islahat Fermanı'nın getirmiş olduğu "serbestlik" havası içinde Türkiye'deki kadrolarını takviye ederek ve istasyonlar kurarak "dikkate değer bir şekilde" çalışmalarını genişletmişlerdir. Misyoner Richter'in aşağıdaki sözleri, fermanın ilk birkaç yıl içinde pratikteki sonuçlarını göstermesi açısından bir fikir vermektedir: *"İlk birkaç yılda umutlar oldukça parlaktı. Pek çok Türk Hıristiyanlık ilkelerine eğilim gösterdi. Misyonerlerin dini konulardaki genel vaazlarına pekala iştirak edildi. Pek çok kişi İngiliz ve Amerikan misyonerlerinin evine geldi ve onlarla saatlerce konuştular. Bunu ihtidalar ve vaazlar takip etti. Selim Efendi'nin Protestanlığı kabulü büyük bir sansasyon yarattı. O William adını aldı. Diğer önemli mühtediler imam olan Abdi Efendi ile Mahmut Efendi idi. 15 ya da 20 Türk vaftiz edilmiş olabilir. 1864 yazında (Protestanlığı kabul eden) 10 yetişkin (Müslüman) tespit edildi."*³⁴

Türkiye'de Protestan misyonerliğinin gelişmesine en büyük katkısı İngiliz misyon örgütlerinden ziyade Amerikan misyon örgütleri yapmıştır. Amerikan Protestan misyon örgütlerinden en önemlisi ise American Board of Commissioners for Foreign Missions (American Board)'dur. 1810 yılında Boston'da kurulan bu örgütün başlangıçtaki hedefi Hindistanlıları ve Amerika kıtasındaki Katolikleri Protestanlaştırmak iken, sonradan "bütün dünyayı Protestanlaştırmak" olan yeni bir hedef belirlemiştir.³⁵ Bu hedefe ulaşmak için de iki önemli aracın bulunduğunu düşünmekteydiler: "İslam'ı yok etmenin ve eski kiliseleri canlandırmanın bir vasıtası olarak Müslümanları ve 'sözde' Hıristiyanları Protestanlaştırmak." Bu amaçla üyelerini Havai, Çin, Yakın Doğu gibi bölgelere göndermeye karar veren Board, 1818 yılındaki bir toplantısında da Pliny Fisk ve Levi Parson adındaki iki misyonerleri Osmanlı hakimiyetinde bulunan ve Müslüman, Yahudi, Ermeni,

32 Şamil Mutlu, Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları, İstanbul, 2005, s.237-238.

33 Çağrı Erhan, "Ottoman Official Attitudes Towards American Missionaries", Milletlerarası Münasebetler Türk Yılığ- The Turkish Yearbook of International Relation, 2000, XXX, Ankara, 2001, s.200.

34 Richter, a.g.e., s.173-174.

35 Erhan, "Ottoman Official Attitudes..." s.192.

Nasturi, Grek ve başka Hıristiyanlar topluluklarının yaşadığı Orta Doğu bölgesine gönderme kararı almıştır.³⁶ Bu karar üzerine 1820 yılı başında İzmir’de Osmanlı topraklarına ayak basan bu ilk ABD misyonerleri, burada başarılı olamayacaklarını anlayınca Filistin’de Yahudiler ve Müslümanlar arasında çalışmalarına devam etmişlerdir. Nitekim Board bu ilk çalışmalar sonunda “ *‘Küçük Asya’ya yönelik faaliyetleri desteklemek amacıyla*” Malta’da bir matbaanın kurulmasına karar vermiştir. 1822 Temmuzunda faaliyete geçen söz konusu matbaa 1826’ya kadar sadece 4.5 yılda Rusça, İtalyanca ve Türkçe (Ermeni harfleriyle) 7.852.200 sayfa tutan 211.850 adet küçük kitapçık, broşür ve risale basmıştır.³⁷

Board’un belki de Osmanlı Devleti için öldürücü sonuçlar doğuran faaliyetleri Ermeniler arasında yürüttüğü faaliyetlerdir. “*Türkiye’yi Asya’nın anahtarı*” olarak tanımlayan Board misyonerleri,³⁸ amaçları için en verimli çalışma sahasının burası olduğunu fark etmişlerdir. Nitekim 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye’ye geldiklerinde bu sahada Bulgarlar ve Ermeniler arasında uygun zeminin bulunduğunu gören Amerikan misyonerleri, 1830’larda İstanbul’u merkez yaptıktan sonra Türkiye’yi çalışma bölgesine ayırarak kuvvetli bir şekilde çalışmaya başlamışlardır.

Bütün bu çalışma sahalarında Board’un faaliyetleri esas itibariyle Protestan olmayan toplulukları Protestanlaştırmaktan ziyade, onları Türklerin “pençe-i kahrından” kurtarmak şeklinde stratejik bir temele dayanmıştır.³⁹ Bu bakımdan misyonerler Ermeni ayaklanmalarında hazırlayıcı, organize edici, koruyucu ve müdahaleci bir rol üstlenmekle kalmamış, ayaklanmaların abartılı ve Türk aleyhtarı bir tonda Avrupa ve Amerika kamuoyuna aktarılmasında da büyük bir görev üstlenmişlerdir. Kısaca devlet içinde devlet olan ve muazzam bir güce ulaşmış bulunan Amerikan misyonerleri, sadece 1889-1896 yılları arasında meydana gelen 38 Ermeni ayaklanmasının ortaya çıkışında gerek fikri, gerekse fiili en önemli nedenlerden biri olmuşlardır.⁴⁰

Osmanlı imparatorluğu’nun Balkan topraklarına bakıldığında ise, bilindiği gibi Amerikalı misyonerler Osmanlı topraklarına geldikleri sırada imparatorluğun bu bölgesindeki Mora ve Yunanistan’da Yunan ayaklanması devam etmekteydi. 1821-1829 arasındaki Yunan ayaklanması Avrupa ve Amerika’da hayranlıkla izlenmekte ve “*genç ve dinamik bir Yunanistan’ın ‘Doğu’nun yeniden canlanmasına ön ayak olacağına*” inanılmakta idi. Bu inançla American Board misyonerleri Malta’da üslenerek Yunanistan’da hızlı bir çalışma temposu içine girmişlerdir. 1830’da Atina’da, 1834’de Argos ve Kıbrıs’ta, 1835’te Scios’ta ve 1837’de Ariopolis’te misyon istasyonları kurulmuştur. Çok geçmeden Board’u Episcopal Church of American ve

36 Joseph L. Grabill, Protestant Diplomacy and the Near East- Missionary Influence on American Policy, 1810-1927, Mineapolis, 1971, s. 6.

37 Uygur Kocabaşoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda XIX. Yüzyılda Amerikan Matbaaları ve Yayımcılığı”, Murat Sarıca Armağanı, Ayrı Basım, İstanbul, 1988, s.270.

38 Kocabaşoğlu, Anadolu’daki Amerika, s.23.

39 Kocabaşoğlu, “19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa Topraklarında Amerikan Misyoner Faaliyetleri”, Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara: 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ankara, 1994, s.540.

40 Abdülkadir Yuvalı, “Ermeni İsyanlarında Misyoner Okullarının Rolü”, Yakın Tarihimizde Kars ve Doğu Anadolu Sempozyumu, Kars, 17-21 Haziran 1991, s.204.

American Baptists rahipleri takip etmiştir. Ancak Amerikan misyonerleri bir süre sonra ümitlerinin suya düştüğünü görmüşlerdir. Çünkü Amerikan misyonerleri Yunan kilisesi ve hükümetinin sıkı bir takibine ve engellemelerine maruz kalmıştır. Misyonerler hükümet izni olmaksızın hiçbir okul açamadılar. Resmi izin almadan bir ailede bile özel ders veremediler. Kitap satışları sıkı bir takibe konu oldu. Okullarda tek din kitabı olarak Ortodoks ilmihi okutuldu. Her yerde muhalefete uğrayan misyonerler Pazar günleri evlerinde hizmet verdiklerinde bile Greklerle irtibat kurmamaları için Yunan kilise yöneticilerinin sıkı bir takibine uğradılar. Dolayısıyla Protestan misyonerler 19. yüzyılın ortalarından itibaren Yunanistan'ı terk etmeye başlamışlardır.⁴¹

Amerikan misyonerlerinin Yunanistan'daki bu ilk girişimleri başarılı olmasa da, Balkanların Protestanlaştırılması yolundaki misyon faaliyetlerinin ilk belirtileri olarak kabul edilebilir. Keza, bu durumun Bulgarlar için de geçerli olduğu söylenebilir. 1834 yılında Amerikalı misyonerlerden H.G.O. Dwight ve W.G. Schaffer'in Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarına yapmış oldukları inceleme gezisi de Bulgarlarla kurulan ilk temas olarak görünmektedir. Dwight ve Schaffer bu gezi sonrasında Bulgarlardan özel olarak bahsetmeler de bu bölgelere misyoner gönderilmesi lüzumunu açıkça ifade etmişlerdir.⁴² 1840'larda İzmir'de Bulgarlara yönelik çalışmalarına devam eden Amerikan misyonerler, Bulgarca İncil'in basılması (1840), ilk Bulgar dergi olan Lyuboslevie'nin çıkarılması (1844), Bulgarca yabancı dildeki ilk gramer kitabının yazılması gibi önemli faaliyetlerde bulundular.⁴³ Ancak Bulgarlar arasındaki misyonerlik çalışmalarının başlaması için 19. yüzyılın ortalarını beklemek gerekecektir. Bununla birlikte misyonerler Bulgaristan önemini kavramakta gecikmemişlerdir. 30 Ocak 1857 tarihinde Board misyonerlerinde William Goodell ve yedi arkadaşının imzalamış olduğu mektupta "*Bulgaristan Protestanlaştırılmadan, Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılan işin tamamlanmamış olduğuna*" inanılıyordu.⁴⁴

Nitekim Board, 1857 yılında Cryus Hamlin'in Turkish Mission Aid Society'nin sekreteri Henry Jones ile birlikte yaptıkları Bulgaristan gezisi sonrasında bölgenin misyonerlik çalışmaları için oldukça uygun olduğu sonucuna varmıştır. Önce American Methodist Episcopal Church ile aynı bir antlaşma yaparak Balkan dağlarının güney ve kuzeyini aralarında faaliyet sahası olarak paylaşan Board, sonra payına düşen güneydeki Edirne, Tırnova, Eski Zağra, Filibe ve Samakov gibi merkezlere yerleşerek büyük çaplı faaliyetlerine başlamıştır. Bu faaliyetler, söz konusu merkezlerde istasyonların açılması, binlerce İncilin basılıp dağıtılması, köy köy gezilerek ev ziyaretlerinin yapılması, yerli halkla irtibatın kurulması ve ilişkilerin geliştirilmesi için yerli yardımcılardan yararlanılması, Bulgar dilinde çeşitli çeviri ve yayınların yapılması, eğitim kurumlarına önem verilmesi,⁴⁵ İngiliz gazetelerinde

41 Richter, a.g.e., s.165-168.

42 Ömer Turan, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları", XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 12-16 Eylül 1994, c.III, Ankara, 1999, s.1099.

43 Turan, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin...", s.1099-1100.

44 Kocabaşoğlu, "19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun...", s.541-542.

45 Bulgaristan'daki Misyoner okulları, bu okulların Bulgarlarda ulus şuurunun gelişimine etkisi konusunda bkz: Turan, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin...", s.1103-1105.

Osmanlı aleyhtarı yazılar yazılması şeklinde sıralanabilir.⁴⁶ Nitekim 1862 yılında kiliselerini kuran misyonerler,⁴⁷ 1868'de Bansko'da Babialice de resmen tanınacak olan bir Protestan toplumu yaratmayı başarmışlardır.⁴⁸

Kuşkusuz bütün bu faaliyetlerin Osmanlı Devleti oldukça menfi sonuçlar doğurması kaçınılmazdı. Çünkü misyonerler Bulgarları eğiterek onlardaki Bulgarlık bilincinin gelişmesine katkıda bulunurken, aynı zamanda Osmanlı yönetimine ve bölgedeki Müslüman halka karşı tahrik ederek tıpkı Anadolu'da Ermeniler arasında yaptıkları gibi gelecekte imparatorluktan ayrılmak için ayaklanmaya hazır hale getirmişlerdir. Nitekim 19. Yüzyılın son çeyreğindeki büyük çaplı Bulgar ayaklanmalarında Amerikan misyonerlerinin etkisi açık bir şekilde kendini gösterecektir.⁴⁹

D-Belgelerin Değerlendirilmesi

Görüldüğü gibi, İngiltere'nin özellikle 18. yüzyılın ortalarından itibaren yürüttüğü "Doğu" politikası temelde Osmanlı Devleti'nin korunması ve devamı esasına dayanmakla birlikte, Kırım Savaşı (1853-1856)'dan sonra bu politikada bir değişime gidilmiştir. Diğer taraftan, Osmanlı topraklarındaki İngiliz misyonerlerinin faaliyetleri de Osmanlı Devleti'nin bütünlüğü açısından oldukça zararlı sonuçlar doğurmuştur. Çünkü Osmanlı topraklarında gelişen misyonerlik faaliyetleri, misyonerlerce dini prensiplerin öğrenilmesi ya da öğretilmesinin dışında, fertleri veya toplulukları tabi oldukları otoriteye karşı tahrik ederek ayrılıkçı ve yıkıcı bir mahiyette gelişmiştir. Bu nedenle; Osmanlı ülkesindeki misyonerlik faaliyetlerinin, dini ve kültürel olmaktan çok siyasal sonuçlarıyla önem kazandığı söylenebilir. İngilizlerin 19. yüzyılda Osmanlı topraklarında Protestanlığı yaymak için yürüttükleri misyonerlik çalışmalarının da bu yönde geliştiği görülmüştür.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Hariciye Siyasi Kataloğu'nda tesadüf ettiğimiz bazı belgeler, İngilizlerin Osmanlı sınırları içinde yaptıkları misyonerlik faaliyetlerine ilişkin önemli bilgiler vermektedir. Çalışmamıza konu olan belgelerin bilinenlerden farklı yanı ise, bu faaliyetlerin Balkanlarda meydana gelmesi ve bölgede İngilizlerin Osmanlı aleyhtarı çalışmalarına ilişkin tespit edilebilen ilk Osmanlı kayıtları olmasıdır. Ancak; bölgede benzeri faaliyetlerin daha erken başlamış olabileceği kanaatindeyiz. Nitekim; 15 Aralık 1862 tarihli ilk belge misyonerlik faaliyetlerinin ya da farklı amaçlarla yaptıkları çalışmaların bir yıl önce de mevcut olduğunu göstermektedir.

46 Bkz: Anderson, a.g.e., s.180-190

47 Anderson, a.g.e., s.188.

48 Ružica Cacanaska, "The Emerge and Development of Protestantism in Macedonia", Religion, State-Society, vol.29, No.2, 2001, 117

49 Bkz: Turan, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin...", s.1106-1109; Ö.Turan, The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908), Ankara, 1998, s.42-43; H.Şentürk, Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi, Ankara, 1992, s.64-65; KOCABAŞOĞLU, "Doğu Sorunu Çerçevesinde...", s.72; Necmettin TOZLU, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Okulları", Osmanlı- Toplum, c.5, Yeni Türkiye dergisi, Ed: Güler Eren, Ankara,1999, s.331-332; Sezer, "Osmanlı Döneminde Misyonerlik Faaliyetleri", s.187-189.

Bu arada, İngilizlerin faaliyetlerinin resmi bir nitelik taşıyıp taşımadığı sorununa açıklık getirmek, konuya bütünsel bakabilmek açısından gerekli görünmektedir. Açıkçası belgelerden hareketle bu soruya net bir cevap vermek çok zordur. Ancak; bölgede faaliyet gösteren İngilizlerin İngiltere'nin Ragusa konsolosluğu ile irtibat halinde oldukları, "*dürüst İngiliz elçi ve görevlilerini kendi yanlarına çekmeye çalıştıkları*" ve 207/51, 209/5 nolu belgede adı geçen Mösyö Thomson ve Mösyö Dempton'ın Londra'da Protestan papazlar oldukları dikkate alınır, en azından İngiliz hükümetinin gelişmelerden habersiz olmadığını söyleyebiliriz. Hatta, Giriş bölümünde de izah etmeye çalıştığımız gibi İngiliz misyonerlerinin İngiliz diplomatlarının himayesinde rahat ve geniş hareket sahası kazanmış olduğunu söylemek mümkündür.

Yazışmalarda, yürütülen faaliyetlerin süreklilik gösterdiği anlaşılmalı beraber, bu faaliyetlerin daha çok Osmanlı aleyhtarlığını tahrik eden misyonerlik çalışmaları şeklinde geliştiği açıkça görülmektedir. Yukarıda sözü edilen 15 Aralık 1862 tarihli belgede Ragusa Türk konsolosu Persich, Saraybosna, Mostar ve Belgrad bölgesinde dolaşan Frby ve Mekensy adındaki iki İngiliz bayanın "*siyasi görevler*" üstlenmiş olduklarına işaret etmektedir ki, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın 15 Ocak tarihinde göndermiş olduğu cevabi yazısında da İngiliz bayanlarını takip etmeyi düşündükleri yol haritasının bildirilmesi istenmiş, Slavlara besledikleri sempatiye dikkat çekilerek faaliyetlerinin takip edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Esas itibarıyla, bölgede yürütülen faaliyetlerden Türk tarafının detaylı bilgi edindiğini söylemek oldukça zordur. Bunun iki nedeninin olduğunu düşünüyoruz. Birincisi yürütülen faaliyetlerin büyük bir gizlilik içinde yapılmış olmasıdır ki, Türk Dışişleri Bakanı Fuat Paşa'nın adı geçen cevabi yazısında da buna dikkat çekilmiştir. Diğeri ise, konsolos Persich'in 23 Şubat 1863 tarihli yazısında da görüldüğü gibi bölgedeki Türk yöneticilerinin yetersizliği ve yabancı müdahaleleridir. Bu durumu konsolos Persich şöyle ifade etmektedir: "*Sayın Bakanım, ne yazık ki bizim bu bölgede bilinçli ve aynı zamanda enerjik bir adamımızın bulunmadığını düşünüyorum; belki yanılıyordum, fakat itiraf etmeliyim ki, bizim buradaki yetkililerimiz olayları daha da ağırlaştıran bir gevşeklik içindeler ve buna sürekli olarak dış güçlerin müdahalelerini ve bu müdahalelerin yetkililerimizin rahat çalışmasını eklersek, bize cehalete ve anarşiye terk edilmiş talihsiz bir bölgeden başka ne kalıyor!*" Konsolos Persich, başka bir yazısında da bölgedeki Osmanlı yöneticilerinin, yabancı konsolosların etkisinde kaldığını belirterek, onların kendileri için yöneltilen suçlamalardan korkmamaları ve aynı zamanda yabancıların iç işlerimize karışmalarına izin verilmemesi gerektiğini açık bir şekilde ifade etmiştir.

Konsolos Persich'in kayıtlarından da anlaşılacağı üzere, yabancı görevliler ya da uyruklar Osmanlı topraklarında serbestçe faaliyet gösterebilirken, Türk yetkilileri yetersizlik ve gaflet içinde bulunmaktadır. Bu tablo içerisinde diğer devletlerin Osmanlı aleyhtarı faaliyetleri gibi İngilizlerin faaliyetleri de Balkanlarda geniş bir sahaya yayılmıştır. Belgelerde, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Arnavutluk,

Hırvatistan, Dalmaçya faaliyetlerin büyük ölçüde yürütüldüğü bölgeler olarak karşımıza çıkmakla beraber, Bulgaristan ve Yunanistan'da da faaliyet gösterildiği anlaşılmaktadır. Belgelerden elde edilen verilere göre yürütülen faaliyetleri ise şöyle özetleyebiliriz: Bu bölgelerde "binlerce" incil dağıtılmış,⁵⁰ Türkiye'ye karşı kışkırtıcı eleştirel yazılar yazılmış, Slavlar lehine İngiliz kamuoyunu etkilemek amacıyla Sırp ve Karadağ taraftarlarının Slavca yazıları İngilizce'ye çevrilerek İngiltere'de dağıtılış ve İngiltere'nin "dürüst" elçi ve memurları Türkiye aleyhine baştan çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu arada bütün bu eylemler yürütülürken, Slavlara olağanüstü bir ilginin gösterilmiş olması ayrıca dikkate değerdir. Görüldüğü gibi, İngilizlerin misyonerlik faaliyetleri ve Osmanlı aleyhtarı çalışmaları Balkanların hemen hemen bütününde cereyan etmiş, yıkıcı bir tarzda gelişmiştir.

Diğer taraftan; belgelerden anlaşılmaktadır ki, söz konusu faaliyetler planlı ve organize bir şekilde yürütülmüştür. Öncelikle, bölgede faaliyet gösteren İngilizler belli bir yol güzergâhını takip etmiş ve bazı ileri gelen kişileri ziyaret etmişlerdir. Öte yandan faaliyet gösteren ve daha ziyade misyoner oldukları anlaşılan söz konusu İngilizlerin oldukça nitelikli kimseler oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin Konsolos Persich'in 15 Aralık 1862 ve 2 Şubat 1863 tarihli yazılarında yukarıda bahsi geçen iki İngiliz bayanın "oldukça eğitilmiş" oldukları ve "birçok dil bildikleri" ifade edilmiştir. Hatta; Türk Dışişleri Bakanlığı ile Ragusa Türk Konsolosluğu arasındaki 15 Haziran 1863 ve 24 Ağustos 1865 tarihli yazışmalarda adları geçen Mösyö Thomson ile Mösyö Dempton Londra'da Protestan papazlar oldukları zikredilmiştir. Mösyö Dempton'un, aynı zamanda İngiltere'de Slavların oluşturduğu yeni bir dini grubun taraftarı ve "*Türkiye'ye karşı Slavları öven yazıların çevirmeni*" olduğu, söz konusu 24 Ağustos 1865 tarihli Türk Dışişleri Bakanı'nın yazısında belirtilmiştir.

Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Acaba Türk yetkilileri yabancıların menfi faaliyetlerine karşı bir tedbir almış mıdır? Ne yazık ki; elimizdeki belgelerin hiçbirinde, Türk yetkililerinin ülkelerindeki bu menfi faaliyetlere karşı herhangi bir girişimde bulunduğunu göremiyoruz. Herhalde, sadece, bölgedeki yöneticileri bilgilendirici mahiyette yazıların gönderilmesi yeterli görülmüştür.

E-Belgelerin Çevirisi⁵¹

BOA., HR.SYS., 207/30

Ragusa Türk Konsolosluğu

15 Aralık 1862

No:470

E.R.L./125

50 HR.SYS.207/30'da da bölgede dağıtılmak üzere kitaplardan bahsedilmektedir. Bu kitapların incil'den farklı kitaplar olduğu anlaşılmakta ise de, kitaplar hakkında ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

51 Belgeler Balkanlardaki Osmanlı topraklarında, özellikle de Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan'da meydana gelen muhtelif olayları ya da sorunları ihtiva etmektedir. Biz araştırmacıların istifade etmesi düşüncesiyle belgeleri bütünüyle çevirerek yayınlamayı uygun bulduk. Okuyucuya kolaylık sağlamak için de ele aldığımız konuyla ilgili olan kısımları italikle yazmayı tercih ettik.

Sayın Bakanım,

Ragusa'da Mekensy ve Yerby adlarında⁵² Sarayevo ve Mostar üzerinden Belgrad'tan gelmiş iki İngiliz bayan bulunmaktadır. Ragusa'da 15 gün kadar kalmayı düşünüyorlar. Geçen yıl da Karadağ gezisinden dönüşte burayı ziyaret etmişlerdi. Oldukça eğitilmiş olmaları ve sürekli yalnız seyahat etmeleri, buradaki siyasi görevlerinin iki önemli noktası gibi görünüyor.

Zorunlu ve durumlarının iyileştirilmesi gereken bölgelerde yaptığı başarılı görevlerle tanınan Müşir Abdi Paşa'nın Hersek'e gelmesi büyük heyecan yaratmıştır.

Luca Vukalovich'ten⁵³ uzun zamandan beri haber alınmıyor. Onu sorduğumuzda, her defasında hasta olduğunu söylüyorlar.

Eğer yeni Müşir'in yanına gelmezse, ona karşı ciddi tedbirler almamız ve halkın da nasıl bir voyvoda istediği hakkında fikrini söylemesine izin vermemiz gerektiğini düşünüyorum. Luca Vukalovich'in buradan uzaklaşması kargaşaya son verecektir.

Avusturya yönetimi Sciuma papazları ve Josip Govacevich hakkında uygun bir karar alınması yönünde ısrarlı isteklerde bulundu. Avusturya yönetiminin bu istekleri, işlerin işleyişine çok büyük zarar veriyor ve imparatorluğun otoritesini zayıflatıyor. Bu tür siyasi olaylar, bölgedeki insanların kendi devletlerine değil başka devletlere güvenmelerine neden oluyor.

Bazen oluyor ki bu papazlar ve Josip Govacevich, çok istedikleri bir şey için hemen imparatorluk hükümetine müracaat ediyorlar ve devlet de insani sınırlar içinde onların bütün ihtiyaçlarını karşılamaya gayret ediyor. Onlar da buna rağmen devleti kötülüyor ve minnet duygularını kendi devletlerinden esirgiliyorlar. Bu tür siyasi olaylar, bahsettiğim türde sorunların ortaya çıkmasına neden olduğu için onların Sciuma manastırına dönüşlerine olumlu bakamıyorum.

Karadağlılar ve buradaki taraftarları Blockhaus⁵⁴ ve yol çalışmalarının ilkbahara doğru sona ermesinin ciddi sonuçlar doğuracağını söylemeye devam ediyorlar; bununla birlikte, bazı memurların desteklerine rağmen, onların sefalet, hastalıklar ve Slavların neden oldukları olaylar yüzünden geleceklerinin belirsiz olması, durumlarının daha da kötüleşmesine engel olmuyor.

Hersek, her şeye razı bir şekilde, daha önceden başkaldırmış Zubei, Bagnani, Pivu ve Drobyniak gibi bölgelerde imparatorluk hükümetinin düzeni yeniden sağlanması yönünde tedbirler almasını bekliyor.

Ragusa'nın askeri komutanı Bay General Rodich yarın buradan ayrılıyor. Yerine atanan Orgeneral Philippovich de geldi zaten.

⁵² Bu iki bayanın adı diğer belgelerde biraz farklı geçmektedir. Bayanlardan ilkinin adı daha sonra Meckensy şeklinde geçerken, ikincisinin adı ise Yreby, Freby, Frby şeklinde yazılmıştır. Ancak, ikinci bayanın adı için en fazla Frby yazımı kullanılmıştır

⁵³ Ali paşa'nın 2 Nisan 1863 tarihli yazısında Vukalowich şeklinde geçmektedir.

⁵⁴ Diğer belgelerde blockaus, Blok-haus şeklinde yazılmıştır.

En derin saygı ve hürmetlerimin kabulünü arz ederim sayın Bakanım.
Ekselanslarının alçak gönüllü ve sadık hizmetkârı.

Ekselansları

Ali Paşa'ya

Dışişleri Bakanı

İstanbul⁵⁵

BOA., HR.SYS., 207/30

Ragusa Türk Konsolosluğu

23 Kasım 1862⁵⁶

No: 481

E.R.L./125

Sayın Bakanım,

11 Aralık tarihinde, içinde Orosei'deki Bib Doda Paşa'ya gönderilmek üzere bir mektubun da bulunduğu 654/141 no.lu evrakı aldım. Ben de onu hemen Bib Doda Paşa'ya ulaştırırsın diye Ekselansları Müşir Derviş Paşa'ya gönderdim.

Ragusa'daki Rus konsolosu Bay Petcovitch'in Karadağ'a Cattaro yoluyla 3500 gümüş florin değerinde bir para gönderdiğini öğrendim. Büyük ihtimalle Rusya bunu sürekli olarak yapıyor.

15 Kasım tarihli⁵⁷ 470 nolu raporumda bahsettiğim iki İngiliz bayanın burada bulunması, Slavlara ve özellikle Sırlara karşı (İngilizlerin) büyük sempatisini kanıtlıyor; burada yaklaşık bir ay kalacak, daha sonra da Yunanistan'a geçecekler.

En derin saygı ve hürmetlerimin kabulünü arz ederim sayın Bakanım.

Ekselanslarının alçak gönüllü ve sadık hizmetkârı.

Ekselansları

Ali Paşa'ya

Dışişleri Bakanı

İstanbul

⁵⁵ Yazının gönderildiği kişi ya da makamı belirten bu kısım, elimizdeki bütün yazışmalarda metnin ilk sayfasında verilmiştir. Ancak, biz bu kısmı metnin sonunda vermeyi uygun bulduk.

⁵⁶ Belirtilen tarihin 23 Aralık 1862 olması gerekiyor.

⁵⁷ Bahsedilen rapor 15 Aralık tarihini taşımaktadır.

BOA., HR.SYS., 207/30

Ekselansları

Ali Paşa

Dış İşleri Bakanı

İstanbul

Ali Paşa'dan Bay Persich'e

15 Ocak 1863

No: 6731/3

E.R.L./125

Sayın elçi,

15 ve 23 tarih ve 470 ve 481 numaralı, Karadağ ve Hersek ile ilgili bazı bilgileri bana aktardığınız raporları aldım. Bu raporlar aynı zamanda şu anda Ragusa'da bulunan iki İngiliz bayandan da bahsediyor. Sizin tahminlerinizi de dikkate alırsak, bu bayanların takındığı gizlilik ve Slavlara karşı besledikleri sempati, onların görevlilerimiz tarafından daha dikkatli bir şekilde izlenmelerini gerektirmektedir. İzlemek istedikleri yol güzergâhı hakkında beni bilgilendirirseniz sevinirim.

Bu arada Yunan sınırındaki yetkililerimize de bu konuda bilgi aktardım.

*Selamlar.***BOA., HR.SYS., 207/30**Ragusa Türk Konsolosluğu

2 Şubat 1863

No: 533/8

E.R.L./126

Sayın Bakanım,

6731/2 nolu⁵⁸ belgeyi aldım; şeref duydum. İki İngiliz bayan şu anda Karadağ'da bulunuyorlar. Sanırım; son zamanlarda kullandıkları Arnavutluk yoluyla Yunanistan'a gitme niyetleri var. Fakat, Arnavutluk gibi bir ülkede yolculuk macerasına katlanmamak için Cattaro üzerinden deniz yoluyla Yunanistan'a geçebilirler.

Bu iki bayan küçük bir hizmetçiyle birlikte yalnız seyahat ediyorlar. Kendilerine

58 Türk Dış İşleri Bakanının Ragusa Konsolosluğuna 15 Ocak 1863 tarihinde gönderdiği yazıda 6731/3 olarak geçmektedir.

eşlik edecek başka bir hizmetçi tutmak istemediler. Bir çok dil konuşabiliyorlar ve kısa bir sürede öğrenmiş oldukları biraz da Slavca. İçlerinden biri sarışın ve oldukça güzel; diğeri ise esmer ve daha ziyade erkek bir görünüme sahiptir. İkisi de orta boylu ve yaklaşık 30-35 yaşlarında görünüyorlar.

Bu iki bayan Mostar İngiliz konsolos vekili'nin eski tercümanı olan Mostar'daki Bay Giurcovich'e gönderilmek üzere İngiltere Ragusa konsolosu Bay Paton'un evine büyük bir paket bıraktı. Bay Paton, bu gönderme işinde bana güvenmediğinden, paketi Mostar'a ulaştırmak için burada gıda ve yiyeceklerin gönderilmesinden sorumlu olan Binbaşı Murat Bey'e müracaat etti. Ben de durumu çabuk fark ederek, içlerinde bir çok kitap bulunan bu paketin gönderilmesini geciktirdim ve ona eğer paketi başka bir şekilde göndermeyi başaramazsam, bizzat Mostar yönetiminin eline teslim ettireceğimi söyledim.

Bu bayanların İngiltere'den geldiğini sandığım yığınla kitapları var.

En derin saygılarımın kabulünü arz ederim sayın Bakanım.

Majestelerinin alçak gönüllü ve sadık hizmetkârı.

Ekselansları

Ali Paşa'ya

Dış İşleri Bakanı

İstanbul

BOA., HR.SYS., 207/36

Ragusa Türk Konsolosluğu

23 Şubat 1863

564/17

E.R.L./373

Sayın Bakanım,

496 nolu raporumla ilgili yüksek makamınızın 5 Şubat tarih ve 6850/6 nolu görev emrini aldım.

Karadağ ve Hersek'le ilgili daha önceki raporlarımı gözden geçirdim ve Ragusa'dan Prevesa üzerinden Sanina'daki yeni görevine Tuna nehrinden yolcu gemisiyle Şubatın 18'inde hareket eden Ekselansları Müşir Abdi Paşa'nın gidişine gerçekten çok üzüldüm. Bu büyük devlet adamının gidişine duyulan üzüntü, yerine gelen Hurşit Paşa'ya kamuoyunda genel bir tepki oluşturdu ve Hurşit Paşa'nın bu yoksul bölgenin gelişmesi için hiçbir şey yapamayacağını düşünüyorum. Bu bölgenin daha aktif, daha enerjik, daha bilinçli ve imparatorluk hükümeti nezdinde

bölgeyi bir yük olarak gösterebilecek sorunları anında çözebilecek birisine daha çok ihtiyaç vardı.

13 Şubat tarihli görev emrinde Ekselansları Prens Callimaki,⁵⁹ Viyana'dan gelen raporlara göre, Vukalovich'in memnuniyetsizliğinin, bizim oradaki yetkili memurlarımızın onunla beraber yapacakları görevlerde isteksiz davranmalarından kaynaklandığını bildirmek nezaketinde bulundu. Fakat; ben bu fikri paylaşmıyorum ve bu raporların doğru olduğuna inanmaya kimseyi zorlayamam. Bizim yetkililerimizin, özellikle de Hersek hükümetinin isteksizliğine rağmen, ben bu memnuniyetsizliğe başka sebeplerin neden olduğuna inanıyorum. Luca Avusturyalı yetkililere dalkavukluk ederek bu işten kendini kurtarmasını bildi. Avusturyalı yetkililer de bu konuda yanıltıldıklarından dolayı Osmanlı yetkililerini haksız bulmak zorunda kaldılar.

Luca'nın öncelikli düşüncesi, Hersek ile Karadağ arasında Türkiye'ye karşı küçük bir devletçik oluşturmak ve öteden beri onun en büyük arzusu, buradaki isyanı tekrar başlatabilmektir.

Sayın Bakanım, ne yazık ki bizim bu bölgede bilinçli ve aynı zamanda enerjik bir adamımızın bulunmadığını düşünüyorum; belki yanılıyordum, fakat itiraf etmeliyim ki, bizim buradaki yetkililerimiz olayları daha da ağırlaştıran bir gevşeklik içindeler ve buna sürekli olarak dış güçlerin kötü niyetli müdahalelerini ve bu müdahalelerin yetkililerimizin rahat çalışmalarını engellemesini eklersek, bize cehalete ve anarşiye terk edilmiş bahtsız bir bölgeden başka ne kalıyor!

Şimdiye kadar, Zara devletinden Chiuma papazlarıyla ilgili ne bir cevap almadım, ne de bu papazlar Ragusa'ya geldiler.

Ben daima onların manastırlarına girmeden önce Mostar'a uğrama şartını kabul etmek istemeyeceklerine inandım. Kötü niyetlerle yayılan ve gazeteler tarafından Grébigne başlığı altında art niyetle ele alınan Bielopaulie'deki iki blockaus'un yıkılması haberi, çok büyük bir nitelikte olmasa da, bu bölgede değişik şekiller altında yuvalanmış olan kötü niyetli kışkırtıcıların sürekli olarak tahrik ettikleri büyük bir kitle hareketine dönüşebilecek ani bir karışıklığa neden oldu. Zaten uydurma olan bu haber, sanki Grébigne'de meydana gelmiş gibi yayıldı ve daha önce Ragusa'da yayılan haberler gibi bu olaydaki gizli amacın şekli değişik olsa da, diğer etkenleri hep aynı kaldı.

Bu kötü niyetli kişilerden biri olarak, Luca Vukalovich'in eski sekreteri ve Ekselansları Karadağ Prensini'nin şimdiki yaveri Zega'yı not etmem gerekir. Bu kişi iki günden beri burada bulunuyor. Prusya elçisiyle uzun görüşmeler yapıyor ve bütün Karadağ'dan gelenler gibi Rusya elçisiyle çok samimi ilişkisi var ve genç taraftarlarla sayısız toplantılar yapıyor.

Burada bir çok kişiyi tanıyan, bir çok dil bilen ve geçmişte Avusturya ordusunda asteğmen olan Bay Zega'nın buradaki komitelerin politikaları hakkında bilgi

⁵⁹ Ali Paşa'nın 2 Nisan 1863 tarihli yazısında Callimalhi şeklinde yazılmıştır.

ve haber toplama ve bir de muhtemelen Rus elçiliğinden para yardımı alma görevlerinden başka bir görevi bulunmuyor.

Karadağ'da oldukça sınırlı ilişkilerim bana öğretti ki, Cettigne'deki bu beyler ellerine geçen ilk fırsatta savaşı başlatmaktan çekinmeyeceklerdir. Ve Prens de bizzat eğer ilkbaharda Sırbistan'da bir savaş çıkacak olursa, kendisi ve kardeşinin sıradan birer subay gibi savaşa ilk gidenlerden olacaklarını alenen söylüyor. Bu sözler bana göre Karadağ halkı için oldukça heyecan verici ve anlamlıdır.

İstanbul'da bir göreve atanan Bay Fazlık ve Bay Matanovich, Antivare'ye dört tane çan getirip bırakan Oslabia adındaki Rus firkateyniyle Corfou'dan geçerken bir akşam yemeğine davet edildiler. Orada çok özel ve içkili sohbetlerin yapıldığı söyleniyor.

15 günden beri Karadağ ve Cattaro'dan gelen iki İngiliz bayan Corfou'da bulunuyor. Mirko'nun ve diğerlerinin tertip ettikleri bir oyunla komik bir şekilde aldatılmışlar, zira onlara sadece madalyonun bir yüzü gösterilmiş.

Siz ekselanslarına bu bayanların bu ülke (bölge) hakkında oldukça karmaşık düşünceleri konusunda bir fikir vermek için şu olayı anlatmama izin veriniz; yaptıkları diğer komik şeyler arasında (her yerde dağıttıkları) İncillerin büyük bir parti halinde teslim edildiği Mirko, bu bayanları öyle güzel karşıladı ki, bayanlar da bu İncillerin onlara görevlerinde çok yararlı olacağına inandılar.

En derin saygı ve hürmetlerimin kabulünü arz ederim sayın Bakanım.

Majestelerinin alçak gönüllü ve sadık hizmetkârı

Bay Persich

Ekselansları
Ali Paşa'ya
Dış İşleri Bakanı
İstanbul

BOA., HR.SYS., 207/36

Ekselansları Ali Paşa'dan Bay Persich'e
2 Nisan 1863
No:7191/18
E.R.L./373

Sayın Büyükelçi,

Bana göndermiş olduğunuz, çevrenizde meydana gelen olaylardan

bahsettiğiniz, 23 Şubat tarih ve 864/17 numaralı raporunuzu aldım.

Özet

Bay Persich, ayrılışı büyük üzüntüye neden olan Ekselansları Abdi Paşa'nın Ragusa'ya geçtiğini duyurdu. Hurşit Paşa'nın uygulamaları (halk tarafından) pek fazla sevilmedi. Büyükelçi, Babıali'nin sürekli güçlü bir devlet görünümü çizmesini istiyor.

Bay Persich, Vukalowich'in taraf değiştirmesinin nedenleri konusunda Prens Callimalhi'yle aynı fikirde değil; o, bu memnuniyetsizliği yerel otoriteler yerine dış sebeplere bağlıyor. Bay elçi Vukalowich'i Hersek ve Karadağ arasında küçük bir devletçik oluşturmak ve fırsat bulursa bu bölgede isyanı yeniden başlatmaya yönelik faaliyetlerde bulunmakla suçluyor.

Bay Persich, sürekli yabancıların işe karışmasından ve yetkililerin de vurdunduymazlığından şikayet ediyor. Bay Persich Blok-hausların Karadağlılar tarafından yıkılması haberinin Ragusa'daki karışıklık çıkarmak isteyen kişiler tarafından ortaya atıldığını söylüyor. Bunların arasında Luca Vukalowich'in eski sekreteri ve Prens Nicolas'ın yeni yaveri Zega isimli kişiyi zikrediyor. Bu kişinin Ragusa'ya yolculuğunun amacı buradaki komitelerle ilişkiye girmek ve Rusya elçiliğinden para almaktır.

Bay Persich, Karadağ kamuoyunun genel hissyatından bahsediyor ve yaklaşmakta olan bir savaş ve Prens Sırplarla yaptığı anlaşma söylentisini ortaya atıyor.

Bay Persich, Karadağ milletvekillerine Rus fırkateyniyle Corfou'ya giderken verilen akşam yemeğinde çok samimi bir şekilde kadeh tokuşturulduğunu söylüyor.

BOA., HR.SYS., 207/51

Ragusa Türkiye Konsolosluğu

15 Haziran 1863

No: 707/62

E.R.L.376

Sayın Bakanım,

Bana göndermek lütfunda bulunduğunuz bu ayın 4'ü tarihli ve 534/35 ve 535/36 numaralı görevleri aldım.

Evvelki gün Ragusa'ya Sırbistan ve Saraybosna tarafından Protestan papaz Bay Thompson geldi; burada 24 saat kaldıktan sonra Arnavutluk'a gitti. Öyle

görünüyor ki, bu bey de iki İngiliz bayan Frby ve Meckensy ile aynı siyaseti güdüyor. Saraybosna'da olduğu gibi Mostar'da da çevresine İncil dağıtıyor ve öyle görünüyor ki bir çoğunu da Arnavutluk için saklıyor.

Ragusa'daki İngiltere konsolosu Bay Paton'a gelen bazı mektuplardan anladığıma göre, daha önce bahsettiğim iki İngiliz bayan şu anda Bulgaristan'da bulunuyorlar ve tekrar buraya doğru yaklaşıyorlar.

Dokuzuncu Corfou alayından oldukları söylenen dört İngiliz subay bir İngiliz yük arabasıyla seyahat ediyorlar. Dört gün önce buradaydılar ve tekrar Dalmaçya'ya hareket ettiler. Son olarak da Karadağ'a uğradılar.

İngiliz konsolosundan öğrendiğime göre, yalnız başına yolculuk eden bir İngiliz bayan gelecek Cuma günü buraya ulaşacak; aynı zamanda Karadağ'ı ve Bosna-Hersek'i ziyaret edecek.

Yeni bir karmaşanın arifesinde gördüğüm Mostar ve Saraybosna'daki Fransız elçiliklerinin yeniden açılması fikrimi bu bayana söylemek için yüksek müsaadelerinizi istiyorum. Şu ana kadar bu iki şehirdeki Katolikler bize çok az sıkıntı çıkardılar ve bilhassa son beş yıldır sürekli bağlılıklarını bildirdiler. Katolik kilisesi, Avusturya devletinin himayesi altındaydı, bu da çok güçlü olmamakla birlikte yeterli sayılırdı. Katolik kilisesi, Bosna ve Hersek'te Ortodoks dinini temsil eden Avusturya Konsolosluğu'nun yeniden açılması konusunda yanlış bilgilendirildiğinden, fazla dikkatli davranmadığından ve durumu iyi anlamadığından böyle bir oluşuma karşı çıktı. Belki; Avusturya hükümeti, eğer elçilikteki görevlilerini Ortodoks memurlardan seçerse, bu bölgedeki Ortodoks nüfusu etkisi altına alabileceğine inandırılmıştır. Benim fikrime göre, Avusturya bu düşüncesinde yanılmıştı. Bence, böyle yapmakla hem Katolikler, hem de Ortodokslar üzerindeki etkisini kaybetti. Katolikler Fransa'nın yanında yer alacaklardır. Fransa da Arnavutluk'ta oynadığı rolü burada da oynayacaktır.

Sayın ekselansları, burada bir çok konsolosluğun bulunması, bölgedeki barışın tekrar kurulmasını geciktireceğini veya engelleyeceğini gözden kaçırmamanız uygun olur. Buradaki konsoloslar, onlara haksızlık olmasın ama, bölgenin yerel otoritesi için birer engel durumundalar.

Yabancı ülkelerin konsoloslarının etkisiyle pasivize olmuş imparatorluk yetkilileri, İstanbul hükümetinin elçisini, dolayısıyla İstanbul hükümetini dinlemiyorlar; sadece onlardan korktuklarından değil, aynı zamanda ve sandığımızdan daha basit bir şekilde ya da çok şahsi ihtiras ve kişisel düşmanlıklardan kaynaklanan nedenlerle bu konsoloslara ve onların kaprislerine bağlıyorlar.

İşte sayın Bakanım, buradaki yetkililer bu durumdan dolayı kendilerini de tehlikeye atmak istemediklerinden devlet içinde devletleri hoş görmek zorunda olduğumuz gerçeğini itiraf etmeye cesaret edemiyorlar ve elleri kolları bağlı hiçbir şey yapamaz durumda kalıyorlar.

Bugünkü durumda en ciddi olanı ve halk tarafından da hoş görülme-yeni Osmanlı yetkililerinin iş yapamaz duruma gelmesidir, bu da büyük ölçüde yabancı konsolosların bütün işlerde onlara müdahale etmelerinden kaynaklanıyor. Sayın bakanım şunu söylememe müsaade ediniz; üst düzey yetkililerimizin görev yetkilerini genişleterek ve görevlerini yabancı konsolosların küçümseyici suçlamalarından korkmadan yapmalarını sağlayarak ve onlara da gerekli olan saygıyı gösterip iç işlerimize karışmalarını engelleyerek bu olumsuz durumu düzeltebiliriz.

En derin saygılarımın kabulünü rica ederim sayın Bakanım.

Siz ekselanslarının alçak gönüllü ve sadık hizmetkârı.

Dışişleri Bakanı
Ali Paşa'ya
İstanbul

BOA., HR.SYS., 208/9

Ragusa Türk Konsolosluğu

-----

10 Kasım 1869
No: 866/113
E.R.L.: 818

Sayın Bakanım,

Aşırı Slav taraftarı iki İngiliz bayan Frby ve Meckensy aleyhtarlıklarını iyice açığa vurduktan ve Türkiyeye karşı her türlü kötü niyetli abartılardan ilham aldıktan ve aleyhte propaganda ile dürüst İngiliz konsolos ve memurlarını yanlarına çekebilmek için ellerinden gelen her şeyi yaptıktan sonra Türkiye karşıtı kışkırtıcı ve hakaret dolu yergi yazılarını bastırıp yayınlamaya gayret ettiler; bir yandan bunu yaparken, diğer yandan Sırplar, Karadağlılar ve Türkiye genelindeki Slavlar için en abartılı bir şekilde dalkavukluk yaptılar. Sanırım bu günlerde bahsettiğim yazılardan Ragusa'daki fanatiklere birçok örnek gönderdiler, bunların arasında Yunan papaz da bulunuyor; bu yazılardan bir kaç örnek elde edebilmek için elimden geleni yapıyorum.

Yanılmıyorsam bu bayanlar, son olarak İngiliz elçisine, genel işlerdeki radikal fikrinden döndürmek ve Müsteşar Bay Layard'ın 29 Mayıs'ta Ticaret Odasında yapmış olduğu konuşmaya verdiği samimi destekten vazgeçirebilmek için bir mektup gönderdiler.

Bu konuşma metni (Layard'ın) konsolos Bay Paton tarafından özenle bastırılıp Ragusa'da bir çok kişiye dağıtıldı. Bununla birlikte Slav yanlıları çoğunlukla

konsolosun bu yaptığını hoş karşılamadılar ve gazeteleri Nationale'de onun aleyhinde muhtelif alaycı yazılar yayınladılar.

Ayrıca bu bölgede sürekli dolaşan Bay Grégory'nin konuşması Belgrad'da Slavca'ya çevrildi; aynı şekilde Belgrad ve Karadağ'ın bombalanması hakkında yayınlanan Slav yergi yazıları, iki İngiliz bayanın da yardımıyla özenle İngilizce'ye çevrilerek genç İngiliz kamuoyunu etkilemek amacıyla İngiltere'de dağıtıldı.

Bu iki İngiliz bayan şu anda Hırvatistan'ın Agram şehrinde bulunuyorlar, ki orada görevlerini yapıyor görünüyorlar. Bu bayanların Avusturyalılardan nasıl bu şekilde tolerans gördüklerini anlamıyorum.

Size karşı hissetmekle şeref duyduğum en derin saygımı kabul ediniz sayın Bakanım.

Siz ekselanslarının gönüllü ve sadık hizmetkârı.

Persich

Ali Paşa'dan
Ragusa'daki Bay Persich'e
31 Kasım 1863
No: 8987=92
E.R.L.
818

Bana 10 Kasım tarihinde 866/113 nolu göndermiş olduğunuz, Ragusa'daki iki İngiliz bayan Frby ve Meckensy'nin kötü niyetli faaliyetleri hakkında bilgi veren raporu aldım.

Sevgilerimle...

BOA., HR.SYS., 209/5

Ali Paşa'dan Ragusa'daki Bay Persich'e
24 Ağustos 1865
14743 x 60

Bana göndermiş olduğunuz, Londra Protestan papazı Mösyö Dempton'ın bir Sırp subayı eşliğinde Karadağ'a gidişiyle ilgili 1955-74 nolu ve 31 Temmuz tarihli raporu aldım.

Bu bilgiler için size teşekkür ederim ve özellikle bu konu ile ilgili edineceğiniz daha sonraki bilgileri de bana gönderirseniz sevinirim.

Ragusa Türkiye Başkonsolosluğu
Temmuz 1865

Ragusa, 31

No: 1955/74

İngiltere’de Slavların oluşturduğu yeni bir dini grubun üyesi ve Türkiye’ye karşı Slavları öven yazıları tercüme eden Londra Protestan papazı Bay Dempton bu ayın 28’inde Kragujevatz Askeri Sorumlusu olarak bilinen bir Sırp subayın eşliğinde Ragusa’ya geldi. Daha sonra Karadağ’a geçti. Orada birkaç gün kaldıktan sonra söz verdiği gibi Ragusa’ya geri döndü..

Burada hiçbir resmi görevi olmadığı izlenimi veriyor: Tek amacının Slav şehirlerine dini bir ziyaret olduğunu söylüyor. Bu söylediğine inanmamız çok zor, fakat bundan daha zor olanı, Sırp subayın İngiliz papazın arkasına saklanarak yapmaya çalıştığı görevin ne olduğunu tahmin etmektir. Aslında Bay Dempton, Belgrad’dan Vichigrad ve Bosna üzerinden gelecekmiş, fakat bu yolu güvenli bulmadığı için Trieste yolunu tercih ettiğini söylüyor. Bay Dempton, Sırp subayla birlikte olmasının, ona sorun çıkarabileceğini bildiği için o bölgelerden geçmek istememiş olabilir. Geri döndüklerinde bu iki beyin gizemli yolculukları hakkında daha fazla bilgi sahibi olabiliriz herhalde.

Size karşı hissetmekle şeref duyduğum derin saygı ifadelerimi lütfkârlığınızla kabul ediniz sayın Bakanım.

Siz ekselanslarının alçak gönüllü ve sadık hizmetkârı

Persich

Ekselansları Ali Paşa’ya
Majesteleri Sultanın
Dışişleri Bakanı
İstanbul

BOA., HR.SYS., 210/15

Ragusa, 24 Haziran 1867

Ragusa/Dalmaçya Türk Baş Konsolosluğu

No:2991/71

Bosna-Hersek Gezinleri

Genel Sekreterlik

Kayıt No: 3113

Ekselansları,

12 gün önce buraya uğrayan biri İngiliz Bay Thomson, diğerleri Prusyalı iki Protestan misyoner, görevlerinde başarılı olacaklarından oldukça emin bir şekilde Metrovich ve Mostar üzerinden Bosna-Hersek’e doğru yola çıktılar.

Onlarla hemen hemen aynı zamanda bu ayın 21'inde Saraybosna'dan Bay Piatnizky ve Bousé adında iki Rus ressam geldi. Bunlardan birincisi, aniden St. Petersburg'a dönmem gerekiyor diyerek gemiyle Lloyd'dan Trieste'ye gitti; diğeri ise genç bir Sırp ile birlikte aynı gün, beraberinde yol hizmetçileri ve seyahat araçları olduğu halde Trebigne'ye doğru yola çıktılar ve Trebigne ilçesi Duzi manastrında konakladılar. Elllerinde ekselansları Bosna valisinden aldıkları bir izin belgesi olduğunu bilsem de, Trebigne yetkililerini bu konuda uyardımayı kendime görev bildim ve onları dikkatli olmaları konusunda uyardım.

Bay Piatnizky'nin kız kardeşi olduğu söylenen gizemli Rus bayan Hourosc, sürekli olarak Ragusa'da kalıyor ve hal ve hareketlerinde kayda değer bir şey yok.

Size karşı hissetmekle şeref duyduğum derin saygımı kabul etme lütufunda bulunmanızı arz ederim sayın Bakanım.

Siz ekselanslarının alçak gönüllü ve sadık hizmetkârı.

Persich

Ekselansları Fuat Paşa'ya
Majesteleri Sultanın Dışişleri Bakanı
İstanbul

F-Belgelerin Matbu Yazımı⁶⁰

BOA., HR.SYS., 207/30

Consulat de Turquie à Raguse

Le 15 Décembre 1862

No: 470

E.R.L.

125

Monsieur le Ministre

Nous avons à Raguse deux dames anglaises arrivées de Belgrade par Sarejevo et Mostar nommées Mekensy et Yerby. Elles ont l'intention de passer une quarantaine de jours à Raguse. L'année dernière, elles nous ont visité aussi de retour d'une excursion au Monténégro. Très instrutes comme elles sont et dans leurs voyages toujours seules sont deux points qui caractérisent leur mission sans doute politique.

L'arrivée de S.E. Le Muchir Abdy Pacha en Herzegovine s'est signalé par l'activité de ce haut fonctionnaire qui déjà parut (parcourut) à l'improviste l'intérieur de la province, s'occupant des différentes administrations lesquelles certainement ont

⁶⁰ El yazısıyla kaleme alınan belgelerde bazı terimlerin yanlış yazıldığı görülmektedir. Bu terimlerin doğru şeklini parantez içinde vermeyi uygun bulduk.

besoin d'être surveillées et améliorées.

Luc Vukalovich ne donne aucun signe de vie depuis longtemps; quand on demande de lui, on a pour toute réponse qu'il est malade.

S'il ne vient pas auprès du nouveau Muchir je suis d'avis qu'on devrait prendre des mesures plus sérieuses envers lui, et permettre à la population de s'exprimer sur l'individu qu'elle voudrait pour son voüode. L'éloignement de Luca Vukalovich mettrait un terme à cette anarchie.

L'autorité autrichienne insiste à toute force à solliciter une décision favorable pour les prêtres de Sciuma et pour Josip Govacevich. Cette médiation insistante de l'autorité autrichienne nuit énormément à l'ordre des choses .et déssature le pouvoir du Gouvernement Impérial; les rayas sont de cette manière encouragés à croire que tout le bien vient des autres et jamais de leur propre gouvernement.

Soit les prêtres que l'entête Josip Govacevich, s'ils ont quelque faveur à obtenir qu'ils s'adressent directement au Gouvernement Imperial, qui, dans sa générosité leur offrait tous les moyens les plus humains pour leur épargner l'état dans lequel ils se trouvent, ils ont tout méprisé et maintenant ils persistent l'opiniâtreté de ne pas s'adresser à leur propre gouvernement. Tant de combinaisons politiques réveilleraient la présence de ces sujets que je n'oserais pas indiquer comme admissible leur retour dans le couvent de Sciuma.

Les Monténégrins et leur partisans d'ici continuent à déclamer des graves conséquences que les travaux de la route et des Blockaus entraineront ce printemps; cependant cela n'empêche pas que la misère, les maladies et surtout l'impossibilité de percer dans l'avenir des événements projetés par les Slaves rendent malgré les encouragements des différents agents, leur position triste et plus que jamais embarrassante.

L'Herzégovine attend avec résignation que le Gouvernement Imperial se décide à prendre des mesures pour imposer l'organisation de quelques districts jadis insurgés, comme Zubei, Bagnani, Piva, et Drobyniak.

Monsieur le Général Rodich, commandant militaire de Raguse quittera demain cette ville. Son remplaçant, Le Général Major Philippovich vient d'arriver.

Veillez agréer Monsieur le Ministre , l'assurance de ma haute et respectueuse considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être

De Votre Altesse

Le très humble et obéissant servituer.

Persich

A Son Altesse Ali Pacha

Ministre des Affaires Etrangères
Constantinople

BOA., HR.SYS., 207/30

Consulat de Turquie à Raguse

Le 23 Novembre 1862

No:481

E.R.L.

125

Monsieur Le Ministre,

J'ai l'honneur d'accuser réception de l'office No:6547/141 que Votre Altesse a daigné m'adresser en date 11 Décembre avec une lettre pour Bib Doda Pacha à Orosei, laquelle j'expédie immédiatement à son excellence, le Muchir Dervich Pacha pour qu'il la lui fasse parvenir.

J'apprends que le Consul de Russie à Raguse , Monsieur Petcovitch ,vient de faire un envoi en Monténégro, voie de Cattaro, d'une somme évaluée à 3500 florins argent ; c'est une de ces subventions comme La Russie en fait continuellement.

Les deux dames anglaises, citées dans mon rapport du 15 , No: 470 témoignent une sympathie très vive pour les Slaves et surtout pour Les Serves ; Elles séjournèrent ici environ un mois et se rendront ensuite en Grèce.

Veuillez agréer, Monsieur Le Ministre l'assurance de ma haute et respectueuse considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être.

De Votre Altesse

Le très humble et obéissant serviteur.

Persich

A Son Altesse Aali Pacha

Ministre des Affaires Etrangères

Costantinople

BOA., HR.SYS., 207/30

S. A. Aali Pacha

à

Mr Persich

Le 15 Janvier 1863

No: 6731 / 3

E.R.L.

125

Mr. Le Consul,

J'ai reçu vos rapports en date du 15 et 23 Novembre Sub. No: 470 et 481 par lesquels vous me transmettez diverses informations relatives au Monténégro et L' Herzégovine.

Ces rapports m'entretiennent également de deux voyages anglaises qui se trouvent en ce moment à Raguse. Le mystère dont ces dames s'entourent et les sympathies qu'elles professent pour les Slaves, me paraissent , d'après vos suggestions , devoir attirer la surveillance de nos autorités sur elles--

2e Vous ferez doux de me faire connaître l'itinéraire qu'elles ont l'intention de suivre en même temps que leur signalement.

En attendant j'ai transmis des instructions à cet égard à nos autorités sur les frontières Grecques.

Recevez ...

BOA., HR.SYS., 207/30 Consulat de Turquie à Raguse

Le 2 Février 1863

No: 533/8

E.R.L.

126

Monsieur le Ministre

J' ai l'honneur de recevoir l'office No: 6731/2 . Les deux voyageuses anglaises se trouvent au Monténégro; je crois qu'elles sont dans l'intention de traverser L'Albanie pour se rendre en Grèce, destination qu'elles ont définitivement arrêtée. Il est pourtant plus probable qu'elles descendent à Cattaro , afin de ne pas s'aventurer dans un pays comme L'Albanie et qu'elles se rendront en Grèce par mer.

Elles voyagent seules avec une petite servante; elles n'ont pas voulu engager de domestique pour les accompagner; parlent plusieurs langues et déjà un peu de slave. L'une est blonde et assez jolie ; l'autre , brune avec une physionomie plutôt mâle; elles sont d'une taille moyenne et âgées 30 à 35 ans environ.

Elles avaient laissé chez Monsieur Paton, Consul Anglais à Raguse, un paquet volumineux pour expédier à Mostar à un certain Monsieur Giurcovich ex-Drogman du Vice Consulat Anglais à Mostar. Monsieur Paton, ne croyant pas à propos de me charger de cet envoi, s'est adressé au Major Mourad Bey, chargé ici de l'expédition des vivres afin qu'il le fasse parvenir à Mostar. J'ai eu le temps de m'en apercevoir et de retarder cet envoi qui contient nombres de livres et que je ferai parvenir très soigneusement entre les mains de l'Autorité Supérieure de Mostar, si je n'aurais pas réussi à le détourner autrement.

Ces dames possèdent des livres en masse, qu'elles reçoivent, je crois de L'Angleterre.

Agréez l'hommage du respect avec lequel j'ai l'honneur d'être,
Monsieur Le Ministre
De Votre Altesse
Le très humble et obéissant serviteur.

Persich.

A Son Altesse Ali Pacha
Ministre des Affaires Etrangères
Constantinople

BOA., HR., SYS., 207/36

Consulat de Turquie à Raguse

Le 23 Février 1863

No: 564 / 17

E.R.L.

313

Monsieur Le Ministre,

J'ai reçu l'office que Votre Altesse a daigné m'adresser en date 5 février No:6850/6 relativement à mon rapport No: 496.

Je me réfère à mes précédents rapports sur L'Herzégovine et Le Monténégro,

et je dois avouer que je regrette vivement le départ de son Excellence le Mouchir Abdy Pacha, qui est passé par Raguse le 18 courant, à bord du transport "Tuna" se rendant à son nouveau poste de Janina, par Prevesa. Ce regret universel du départ de ce haut fonctionnaire, est d'autant plus grand que Hourchid Pacha qui reste, a déjà beaucoup perdu dans l'opinion publique, et dans son nouvelle position je ne pense pas qu'il pourra rien faire pour améliorer la situation de cette malheureuse Province, laquelle a plus que jamais besoin que la Sublime Porte lui accorde un personnage actif, énergique et consciencieux, capable de déraciner s'il est possible bien des inconvénients qui la rendent si onéreuse au Gouvernement Impériale.

Son Excellence le Prince Callimaki par son honorable office du 13 février, a bien voulu me faire savoir que, d'après des rapports reçus à Vienne, le mécontentement de Vukolovich proviendrait de ce que nos autorités se refusent à remplir les engagements contractés avec lui; mais je ne saurais partager cette opinion, ni encourager personne à croire ces rapports exacts. Quoique nos autorités et surtout le Gouvernement de l'Herzégovine manquent généralement de tact, d'activité et surtout de bonne volonté, je suis convaincu cependant que dans cette circonstance, d'autres raisons ont été la cause de ce mécontentement. Luca a su s'en tirer d'affaire, tout en flattant les Autorités Autrichiennes; celles-ci contrariées d'avoir été trompées sur son compte, ont été obligées de faire valoir les torts des Autorités Ottomanes.

L'idée prédominante de Luca était de se créer un petit Impérium entre l'Herzégovine et Le Monténégro; aux frais de la Turquie; et de pouvoir, dans un cas donné, recommencer la révolte, la seule chose qu'il envisage avec tant d'ambition.

Je crois de m'apercevoir, Monsieur le Ministre, nous manquons ici d'hommes consciencieux et en même temps énergique; peut-être que je me trompe, mais j'ose l'avouer que nos autorités sont tombées dans une mollesse qui enhardit les sujets de plus en plus; et si on y ajoute les immixtions étrangères toujours les plus funestes, et par lesquelles toutes leurs actions sont paralysées, que reste-t-il à espérer d'une malheureuse province, abandonnée à une perfidie ignominieuse et à une anarchie presque complète !

Jusqu'à présent je n'ai eu aucune réponse du Gouvernement de Zara, concernant les prêtres de Chiuma, (Schiuma),⁶¹ ni ceux-ci sont arrivés à Raguse. Je suis toujours plus convaincu qu'ils ne voudront pas se soumettre à la condition de se rendre d'abord à Mostar, avant d'entrer dans leur Monastère.

La nouvelle de la destruction par les Monténégrins, des deux blockaus à Bielopaulie, répandue d'une manière si perfide et répétée d'une manière non moins maladroite par les journaux, sous la rubrique de Trebigne, a immédiatement produit une surexcitation laquelle quoique légère, ne manque pas d'être assez

61

prononcée parmi la toujours croissante masse, des instigateurs, nichés dans ces pays, sous toutes les formes. La nouvelle elle-même a été inventée ici et répandue ensuite comme si elle provenait de Trébigne; et cela uniquement dans le but qu'elle ne soit pas désavouée comme il en a été de tant d'autres publiées de Raguse; la forme change mais non les autres.

Parmi ces factieux, je citerai Monsieur Zega, précédemment secrétaire de Luca Vukalovich, et maintenant aide de camp de son Altesse le Prince du Monténégro. Il est ici depuis deux jours. Il a des entretiens prolongés avec Monsieur le Consul de Russie; une liaison familière, comme tous les autres qui arrivent du Monténégro, avec le consulat de Russie et de nombreuses réunions avec tous les jeunes gens partisans.

Monsieur Zega qui connaît plusieurs langues et bien des personnes ici, ayant été sous-lieutenant dans l'Armée Autrichienne, ne saurait avoir d'autre mission que celle d'apprendre des nouvelles et des renseignements sur l'ensemble de la politique avec les comités d'ici, et probablement pour recevoir de l'argent du Consulat Russe.

Le peu de relations que j'ai dans le Monténégro, m'apprend que tous ces Messieurs de Cettigne n'ont jamais abandonné l'espoir de recommencer la guerre à la première occasion qui se présentera, et le Prince, lui-même dit publiquement que, si comme il l'espère, une guerre surgira au printemps dans la Servie, lui et son frère irons les premiers se battre, comme de simples officiers. Ces paroles me manquent pas d'être très fortes et très significatives pour la population monténégrine.

Messieurs Pazlik et Matanovich qui se rendent en mission à Constantinople ont été invités à un dîner, lors de leur passage à Corfou, à bord de la frégate Russe Oslabia, la même qui a débarqué les quatre cloches à Antivari. On dit que des toasts bien singuliers et très-exagérés y ont eu lieu.

Depuis quinze jours les deux dames anglaises se sont rendues à Corfou, venant du Monténégro et Cattaro. Elles se sont rendues dupe de la ruse de Mirko et des autres, et cela d'une manière vraiment ridicule, car on ne leur a fait apprendre plus que le revers de la médaille. Pour donner à Votre Altesse une idée des notions si confuses de ces Dames sur ces pays, je me permettrai de porter à Sa haute connaissance, qu'elles ont écrit entre'autres choses non moins ridicules, que l'accueil que Mirko leur a fait à l'offre d'une quantité de Bibles, (qu'elles répètent partout), a été si satisfaisant pour elles, qu'il ne leur restait plus aucun doute que ces Bibles seront généralement utiles à leur mission.

Veillez agréer l'hommage du respect avec lequel j'ai l'honneur d'être,

Monsieur Le Ministre,

De Votre Altesse,

Le très-humble et très-obéissant serviteur.

Persich.

Son Altesse Aali Pacha

Ministre des Affaires Etrangères

Constantinople

BOA., HR., SYS., 207/36

S. A. Aali Pacha

à Mr. Persich

Le 2 Avril 1863

No: 7191=18

E.R.L.

373

Mr. Le Consul,

J'ai reçu le rapport que vous m'avez adressé en date du 23 Février sub no: 564/17 pour m'entretenir les incidents qui se sont produits autour de vous.

Résumé

M. Persich annonce le passage à Raguse de S.E. Abdi Pacha dont le départ a causé bien de regrets. La conduite de Hourchid Pacha laisse beaucoup à désirer. Le consul demande que la S. Porte désigne un gouvernement plus capable. Mr. Persich n'est pas de l'avis du Prince Callimalhi sur les causes de la defection de Vukalovich. Il attribue ce mécontentement à des causes étrangères au fait des autorités locales. Les efforts de ce dernier tendent à se créer un petit (impérium) entre L'Herzégovine et le Monténégro afin de pouvoir dans un cas donné, recommencer la révolte que Mr. le consul l'accuse de produire.

Mr. Persich se plaint toujours des immixtions étrangères et de la mollesse des autorités. Mr. Persich dit que la nouvelle de la destruction des blok-haus⁶² par les Monténégrins a été inventée à Raguse par les facteurs des desordres. Il signale parmi ces derniers le nommé Zega, ex-secrétaire de Luca Vukalovich et actuellement aide-de-camp du Prince Nicolas. Le but de son voyage à Raguse est de se mettre en communication avec les comités et pour recevoir de l'argent du Consulat de Russie.

Mr. Persich rend compte de l'état des esprits au Monténégro et reproduit les bruits d'une prochaine guerre et de l'accord du Prince avec les Serbes.

Mr. Persich dit qu'au dîner donné aux députés Monténégrins à leur passage à Corfou à bord de la frigate russe, des toasts bien singuliers ont été échangés.

62

BOA., HR.SYS., 207/51

Consulat de Turquie à Raguse

Le 15 Juin 1863

No: 707/62

E. R. L.

376

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de recevoir les offices du mois courant No: 7534/35 et 7535/36 que Votre Altesse a daigné m'adresser.

Avant hier est arrivé à Raguse Monsieur Tompson, ministre protestant provenant de la Servie et Serajevo, après 24 heures de séjour ici, il est parti pour l'Albanie. Il paraît que ce Monsieur suit le même politique que les deux dames anglaises Mlle Frby et Meckensy; il a prodigué les Bibles à Mostar comme à Serajevo et il semble en avoir plusieurs exemplaires pour l'Albanie.

D'après quelques lettres que j'ai vu arriver à Monsieur Paton, Consul d'Angleterre à Raguse, je pense que les deux dames précitées se trouvent maintenant en Bulgarie, et qu'elles s'approchent de nouveau de côté-ci.

Quatre officiers anglais se disant du 9me régiment de Corfou voyagent sur un cotter anglais, lequel a été ici il ya quatre jours, et il est reparti pour la Dalmatie; dernièrement ils ont visité le Monténégro.

Selon ce que j'apprends de Monsieur Le Consul d'Angleterre, une dame anglaise, voyageant toute seule, est attendue ici vendredi prochain; elle visitera le Monténégro, ainsi que les provinces de la Bosnie et de l'Herzégovine.

Votre Altesse voudra bien me permettre de lui soumettre mon humble avis sur la réinstallation des Consulats Français à Mostar et Serajevo, que je considère comme la veille d'une nouvelle complication. Jusqu'à présent les catholiques des deux provinces nous ont le moins d'embarras et nous ont professé le plus d'attachement, surtout pendant les cinq dernières années. Le clergé catholique relevait de la protection autrichienne, laquelle sans être prodigue était suffisante. Le clergé catholique ayant été mal prévenu par l'installation des Consuls autrichiens de religion orthodoxe, peu soigné et mal compris, il est indisposé contre cette création, système adopté, mal à propos, depuis quelque temps en Bosnie et Herzégovine; peut-être a-t-on fait croire au Gouvernement Autrichien, qu'en faisant occuper ses Consulats par des Agents orthodoxes, il acquerrait l'influence sur les populations de ce rite. A mon avis on l'a trompé, et je dois

croire qu'au lieu de gagner cette dernière influence, il a perdu l'une et l'autre. Les catholiques se rangeront du côté de la France, laquelle jouera le même rôle qu'elle joue en Albanie.

Votre Altesse ne dédaignera point de convenir qu'en grande partie la réorganisation pacifique de ces provinces est retardée ou empêchée par la présence de plusieurs Consuls. Sans vouloir leur faire tort, ces Messieurs sont une entrave pour le pouvoir local. Les Autorités Impériales persuadés de l'influence des Consuls auprès de leur Ambassadeur respectif à Constantinople, et conséquemment l'influence de celui-ci auprès de la Sublime Porte, non-seulement les craignent, mais encore, bien plus facilement que, ce que l'on croirait, elles leur deviennent subordonnées à eux et à leurs caprices, excités le plus souvent par une ambition particulière et par des rivalités personnelles. C'est ordinairement, Monsieur le Ministre, la cause de l'énertie de plusieurs fonctionnaires qui, par la crainte de se compromettre, n'osent, à cause de cette circonstance, avouer qu'on est obligé de tolérer des gouvernements dans le Gouvernement.

Pour réparer à cet inconvénient, un des plus graves dans l'état actuel et méprisé par la population même car l'autorité des fonctionnaires ottomans est presque méconnue par l'immixtion des Consuls dans toutes les affaires, j'ose me permettre de dire, Monsieur le Ministre, qu'il suffirait d'étendre tant soit peu les instructions de nos Autorités Supérieures, en les engageant à faire leur devoir sans craindre les accusations plus ou moins vindicatives des Consuls, pour lesquels ils auraient tout le respect possible, sans les admettre cependant dans les affaires intérieures.

Veuillez agréer l'hommage du profond respect avec lequel j'ai l'honneur d'être,

Monsieur le Ministre,

De Votre Altesse,

Le très-humble et très-obéissant serviteur

Persich.

A Son Altesse

Aali Pacha

Ministre des Affaires Etrangères

Constantinople

BOA., HR.SYS., 208/9

Consulat de Turquie à Raguse

Le 10 Novembre 1863

No: 866 / 133

E.R.L.

818

Monsieur le Ministre,

Les deux dames anglaises Miss Frby et Miss Meckensy, slavistes exaltées, après avoir perlustré ces contrées et s'être inspirées de toute sorte d'exagérations malveillantes envers la Turquie, et après avoir fait tout ce qui était en leur pouvoir, pour gagner à la propagande les vrais Consuls et Agents du Gouvernement Anglais, se sont empressées de faire imprimer des pamphlets injurieux et séditieux contre La Turquie, d'un coté; et de l'autre, elles ont prodigué les flatteries les plus exagérées pour les Serbes, Les Monténégrins et pour les Slaves de la Turquie en général. Je penche à croire que ces jours-ci, elles en ont envoyé plusieurs exemplaires à Raguse à des individus fanatiques, entr'autres au prêtre grec; je fais tout mon possible pour en obtenir quelques exemplaires.

Si je ne me trompe, ces Dames ont adressé dernièrement une lettre à ce Consul d'Angleterre, pour tâcher de le détourner de son opinion radicale sur les affaires en général; et de l'appui et de l'approbation les plus sincères qu'il donnait au discours de Monsieur Layard, Sous-Secrétaire d'Etat prononcé à la Chambre des Commerce le 29 Mai.

Ce même discours imprimé a été distribué avec beaucoup d'empressement, par ce Consul, Monsieur Paton, à (à) plusieurs personnes à Raguse. Toutefois les slavistes lui ont fait, pour la plupart, le plus mauvais accueil et ont lancé contre, toutes sortes de sarcasmes dans leur journal National.

En outre, on s'est empressé à Belgrade de traduire en slave le discours de Monsieur Grégory, lequel est en grande circulation dans ces pays, ainsi que les pamphlets slaves sur le bombardement de Belgrade et autres sur le Monténégro qui ont été soigneusement traduits en Anglais avec la coopération des deux dames anglaises, et répandus en Angleterre pour exciter ce qu'on appelle La Jeune Angleterre.

Les deux dames anglaises, se trouvent actuellement à Agram en Croatie, où elles semblent pousser leur mission; et je ne sais de quel manière elles sont tolérées par les Autrichiennes.

Veuillez agréer l'hommage du profond respect avec lequel j'ai l'honneur d'être,

Monsieur le Ministre,

De Vote Altesse

Le très humble et obéissant serviteur

Persich.

A Son Altesse Aali Pacha

Ministre des Affaires Etrangères

Constantinople

BOA., HR.SYS., 208/9

S. A. Aali Pacha

à

M. Persich à Raguse

Le 31 Novembre 1863

No: 8987=92

E. R. L.

818

J'ai reçu le rapport que vous m'avez adressé en date du 10 Novembre No: 866/113 pour me transmettre des renseignements sur les mentes malveillantes des deux dames Anglaises Miss Yreby et Miss Meckensy.

Cleuvez avec mes...

BOA., HR.SYS., 209/5

S. A. Aali Pacha

à

Mr. Persich à Raguse

5 99

Le 24 Août 1865

177

No: 14743 x 60

Secrétariat Général

Enregistré No:1801

J'ai reçu le rapport que vous m'avez adressé en date du 31 Juillet No: 1955=74, relativement au départ pour Monténégro de Mr. Dempton, Ministre Protestant de Londres, accompagné d'un officier Serbe.

En vous remerciant de ces renseignements, je vous invite à me communiquer toutes les informations que vous parviendrez à obtenir ultérieurement à ce sujet.

Recevez etc...

BOA., HR.SYS., 209/5

Raguse, Le 31 Juillet 1865

Consulat Général De

Turquie

A

Raguse

No: 1955 / 74

Secrétariat Général

Enregistré No: 1801

Altesse,

Monsieur Dempton, ministre protestant de Londres, connu pour appartenir à la nouvelle secte des partisans slaves en Angleterre, traducteur de libelles slaves contre la Turquie , est passé à Raguse le 28 de ce mois, accompagné d'un officier serbe qu'on dit Capitaine militaire de Kragujevatz, se rendant au Monténégro où il séjournera quelques jours et d'où il a promis de venir passer quelques jours à Raguse.

Il fait croire qu'il n'a aucune mission: le seul but religieux lui aurait occasionné son voyage dans les provinces slaves. Il est difficile d'établir jusqu'à quel point on pourrait ajouter foi à cette assertion; mais ce qui est plus difficile encore c'est de deviner la nature de la mission de l'officier serbe qui, probablement, dans le but de mieux la cacher , s'abrite derrière le ministre anglais. Celui-ci dit qu'il serait venu de Belgrade, par Vichigrad et la Bosnie, mais ne se croyant pas sûr, il a préféré la voie de Trieste. Il est possible que Monsieur Dempton sût très-bien que la compagnie de l'officier serbe pouvait lui créer des embarras s'il aurait voyagé à travers ce pays. A son retour , peut-être parviendra-t-on à savoir quelque chose de plus sur le mystérieux voyage de ces deux messieurs.

Veuillez agréer, avec bienveillance, les hommages du profond respect avec lequel j'ai l'honneur d'être,

Monsieur le Ministre,

de Votre Altesse

le très-humble et très-obéissant

serviteur Persich

A Son Altesse

Aali Pacha
Ministre des Affaires Etrangères
De Sa Majesté Impériale le Sultan
Constantinople

BOA., HR.SYS., 210/15

Raguse, Le 24 Février 1867

Consulat Général de Turquie
Raguse & Dalmatie
No: 2991 / 71
Voyageurs en Bosnie et Erzégovine (Herzégovine)
Secrétariat Général
Enregistré No: 3113

Altesse,

Il y a douze jours, deux missionnaires protestants, un Anglais, Mr. Thomson, l'autre Prussien passant d'ici, animés de la meilleure persuasion que leur mission sera evuonnée du succès, entreprenaient le voyage de la Bosnie et de l'Erzégovine (Herzégovine) par Metrovich et Mostar.

Arrivèrent coteemporaiement ici de Serajevo les deux peintres Russes M. Mr. Piatnizky et Bousé le 21 cour: "le premier partait par bateau au Lloyd pour Trieste, disant se rendre momentanément (momentanément) a (à) St. Petersbourg; l'autre partait le même jour pour Trebigne avec un jeune Serbe et des individus de service pourvus des moyens de voyager et s'arretèrent au monastère de Duzi du District de Trebigne. Zuoique je savais qu'ils sont pourvus d'une Boujourdié de S.E. le Valy de Bosnie, j'ai cru de mon devoir prévenir les autorités de Trebigne et les intéresser d'avoir les yeux ouverts.

La mystérieuse dame Russe Mme Hourosc, soi disant, soeur de Mr Piatnizky, est toujours à Raguse, sans rien de rémarquable (remarquable) dans sa conduite.

Daignez, Monseigneur, agréer avec bonté, l'hommage du profond respect, avec lequel j'ai l'honneur d'être

Monsieur Le Ministre,
de Votre Altesse

le très-humble et très-obéissant Serviteur

Persich.

Son Altesse

Fuad Pacha

Ministre des Affaires Etrangères

de Sa Majesté

Impériale le Sultan

Constantinople

G-Ekler

Consulat de Turquie à Raguse.

Le 15 Juin 1863.

N° 207/51.

E. R. S.

Monsieur le Ministre,

J'ai eu l'honneur de recevoir les officiers d'au
 du mois courant N° 7828/35 et 7835/36 que Votre Altesse
 a daigné m'adresser.

J'ai bien eu à Raguse Monsieur
 Compton, ministre protestant provenant de la Serbie et Saigon
 après 24 heures de séjour ici, il est parti pour l'Albanie.
 Il paraît que ce Monsieur ait la même politique que les
 d'au dans anglais N° 7828/35 et 7835/36 et a prodigué
 les Bibles à Montevideo comme à Saigon et il semble en avoir
 plusieurs exemplaires pour l'Albanie.

D'après quelques lettres que j'ai vu arriver à
 Monsieur Paton, Consul d'Angleterre à Raguse, je pense que
 les deux dames précitées se trouvent maintenant en Bulgarie, et
 qu'elles s'approchent de marcher de ce côté.

Quelques officiers anglais se disant du 9° régiment
 de Coifac voyagent sur un cutter anglais, lequel a été ici il
 y a quatre jours, et il est reparti pour la Dalmatie, dernièrement

A Son Altesse
 Ali Pacha
 Ministre des Affaires étrangères

Constantinople

EK 1: İngiliz Protestan misyonerlerini Sırbistan, Bosna ve Arnavutluk'taki faaliyetleri, İngiliz subaylarının Karadağ ve Dalmaçya'da dolaştıklarına dair 15 Haziran 1863 tarihli Ragusa Konsolosunun gönderdiği yazının ilk sayfası. BOA, HR.SYS, 207/51, 1863.7.23.

H. A. Aali Paşa

à

Mr Perich à Ragusa.

le 22. Août 1865

N° 117/13 x 60

HR.SYS.
214/209
1865.8.24

5 49
171

J'ai reçu le rapport
que vous m'avez adressé en date
du 31 Juillet, N° 1953/4, relatif
à mon aide de camp: pour Mr Montaigne
de Mr Dempton, Ministre Protes-
tant de Londres, accompagné
d'un officier Serbe.

En vous remerciant de ces
renseignements, je vous invite à
me communiquer toutes les infor-
mations que vous pourriez à
obtenir ultérieurement à ce
sujet.

Recevez etc

EK 2: İngiltere'deki Slavlara Osmanlı aleyhinde yardımcı olan ve Londra'da Protestanların reisi bulunan Dempton'ın bir Sırp subayıyla beraber Ragusa'dan geçip Slav illerini ziyaret maksadıyla Karadağ'a gittiğine dair Ragusa konsolosunun 8 Ağustos 1865 tarihli yazısının ilk sayfası. BOA, HR.SYS, 209/5, 1865.8.24.